

Ayqap Dergisi ve Mağcan Cumabayev'in Şiirleri Örneğinde 20. Yüzyıl Başında Kazak Edebî Dilinde Kullanılan Kitabi Unsurlar

Zhanat Kuanyshbayeva*

Yerlan Zhiyenbayev**

Öz

Kazak edebî dilinde 1930'lu yıllara kadar kullanılan ve kitabi dil olarak tanımladığımız sözcüklerin kökeni, Eski Türkçe ve Orta Türkçe devirlerine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle bu sözcüklerin kaynağı, Türk topluluklarının dilinde en eski yazılı edebî dil olarak tanımlanan Türk dilinin oluştuğu devirlere kadar uzanmaktadır. Kitabi dil unsurları, eski edebî dilin devamı olarak 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Kazak edebiyatında “kitabi şairler” olarak adlandırılan şairlerin eserleriyle birlikte aynı dönemde yayımlanan Ayqap dergisinin dilinde de varlığını korumuştur. Kazak Türkçesindeki kitabi dil, yapımı bakımından ele alındığında Eski Türkî devrinde giren eski Türkçe sözcüklerden; Orta Türkçe devrinde giren Arapça, Farsça ve Çağatayca sözcüklerden; Yeni Türkçe ve En Yeni Türkçe (19-20. yüzyılın başı) devirlerinde giren Rusça sözcüklerden oluşmaktadır. Kazakça olarak neşredilen Ayqap dergisinde (1911-1915) yayımlanan yazılar ile Mağcan Cumabayev'in Çolpan (1913) adlı kitabında neşredilen şiirler örneğinde kaleme aldığımız bu çalışmamızda, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Kazak basın dilinde ve edebî eserlerde kullanılan kitabi dil unsurlarının özellikleri belirtilerek bugünkü Kazak Türkçesi ile ortak ve farklı yönlerinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ayqap dergisi, basın dili, Kazak Türkçesi, kitabi dil, Mağcan Cumabayev'in şiirleri

* Arş.Gör., Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Mütevelli Heyet Başkanlığı
Ankara/Türkiye
canatkuanyshbay.84@gmail.com

** Dr., Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Filolojisi
Bölümü - Türkistan/Kazakistan
yerlan.zhiyenbayev@ayu.edu.kz

Giriş

Kazak yazılı edebiyatının oluştuğu 19. yüzyılın ikinci yarısında kitabi eserler olarak adlandırdığımız edebî dil iki çeşittir. Bunlardan biri, Kazak halkının eski yazılı edebî dili temelinde gelişen kitabi dil; diğeri ise Abay Qunanbayev, İbray Altınsarı eserlerinde ve o devirdeki Kazak basın yayın organlarında kullanılan Kazak yazılı edebî dilidir (Sadaqbayev 2002: 3). 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Petersburg, Kazan, Ufa, Orenburg ve Taşkent gibi büyük şehirlerde doğu edebiyatından etkilenerek kaleme alınan çeşitli destan ve manzumelerin yanında dinî konulardaki kıssalar da neşredilmiştir. Edebî dilin birer örnekleri olan bu eserler, Kazak dil biliminde “kitabi eserler” olarak adlandırılmaktadır. Bu kitapların dili ise, “kitabi dil” veya “kitabi ifade” şeklinde tanımlanır. Bu kavram, sabit ve belirgin düşünceyle birlikte yazılardaki dil unsurlarının kullanılış özelliğini de bildirmektedir.

16-17. yüzyıllarda başlayıp, 19. yüzyılın başlarına kadar Kazak Türklerinin kültürel hayatında devam eden sözlü edebî dille birlikte yaşamış olan kitabi dil, bazı Türk halkları ile ortak olduğu için “Orta Asya edebî dili”, “Türklerin yerli dili”, daha sonra 19. yüzyılda “kitabi dil” olarak adlandırmıştır (Sızdıqova 1994: 310). Bu bağlamda dilbilimciler kitabi dilin tanımını yaparken, Arap-Fars, Tatar, Başkurt, Özbek dillerinin unsurlarından oluşan ortak bir karma dille yazılan eserlerin dili ifadesini kullanmaktadır. Çalışmalarında bu edebî yazı dilini, yapı özelliğine göre ele alan Qırışjanov, “karma dil”; Sızdıqova ise, “birleşik dil” olarak adlandırmışlardır. Musabayev ve Kenjebayev’in eserlerinde, *kitabi dil* terimi, Çağatay diliyle eşanlamlı olarak kullanılır. Keñesbayev’in eserlerinde (1987: 16) ise, kitabi dil kavramı, Kazakların eski yazılı edebî dili niteliğinde ele alınır.

Kazak Türkçesi dil biliminde terimleşen *kitabi dil* kavramının anlamı tüm Türk lehçelerinde aynıdır. Ferit Devellioğlu’nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*’ında (2008: 523), “kitâbî” (کتابی) sözcüğünün anlamı şu ifadelerle verilmiştir,

Kitapla ilgili; kitapta yazılı; kitaba bağlı kalan; Dört kutsal kitaptan birine inanıp bağlı kalan (ehl-i kitâp); Kitaplara bakmaya me’mûr edilen kimse; Hint ve Şam’ın bir çeşit nakışlı kumaşı; Kitaba bağlı kalan, serbest düşünemeyen kimse (Kitâbî adam).

Kazakların yaşadığı yerlerde gelişen kitabi dil, tam anlamıyla Çağatay Türkçesi olmayan ve Tatar, Kazak yazı dillerine ait unsurlarla karışmış bölgesel bir dildir. Kitabi dilin aracılığı ile Kazak diline giren sözcükler, 19. yüzyılın ikinci

yarısı ile 20. yüzyılın başları hariç, bu yıllardan sonra, hatta günümüzde kullanılan edebî dilde de az değildir. Bugünkü Kazak edebî dilinde kullanılmakta olan *aqıqat*, *nasihat*, *hal-ahval*, *abiroy*, *ğibrat*, *qaharman*, *gavbar*, *şapağat*, *ıcdahat*, *parmen*, *ğulama* gibi sözcüklerin hemen hepsi kitabi eserlerin aracılığıyla Kazakçaya girmiş sözcüklerdir (Sadaqbayev 2002: 4).

Bilimsel açıdan kitabi dil, kaynaklarda 15-17. yüzyılda Türk toplulukları arasında geniş ölçüde kullanılan Türkî kavramıyla birlikte ele alınır. Türkî veya kitabi dil olarak anılan bu dilsel oluşum, Türk topluluklarının eski edebî dilinin devamıdır. Sadaqbayev (2002: 113), “Türkî”, “kitabi dil” ve “eski edebî dil” kavramlarının oluşum devri ve bugünkü sürece kadarki gelişim basamaklarını şöyle tasnif etmiştir:

- a. Eski Türkçe Devri (5-10. yüzyıl). Kitabi dildeki eski Türkçe unsurların etimolojisi Türk dillerinin bu eski devriyle ilişkilidir;
- b. Orta Türkçe Devri (10-15. yüzyıl). Bu devir iki aşamadan oluşur: Karahanlılar Devri (10-12. yüzyıl) ve Moğol Hâkimiyetinin sürdüğü devir (13-14. yüzyıl);
- c. Yeni Türkî Devri (15-19 yüzyıl). Bu devir Türk dillerinin ve onun içinde Kazak dilinin millet dili olarak oluştuğu devirdir;
- d. En Yeni Türkî Devri. (20. yüzyıldan itibaren); Bu devirde Türk topluluklarının millî dilleri ile millî yazılı edebî dilleri oluşmuştur.

Eski edebî dilin etkisi, 20. yüzyılın ilk 20 yılında kitabi şairler olarak adlandırılan ozanların eserlerinde ve *Ayqap* dergisi ile *Qazaq* vb. gazetelerin dilinde varlığını korumuştur. Böylece 20. yüzyılın başına kadar kullanılan ve “kitabi dil” olarak tanımladığımız sözcüklerin kökeni Eski Türk ve Orta Türk devirlerine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle bu sözcüklerin kaynağı, Türk toplulukları dilinde “en eski yazılı edebî dil” olarak tanımlanan Türk dilinin oluştuğu devirlere kadar uzamaktadır.

Bu çalışmamızın amacı, 20. yüzyılın başında neşredilen basın dili ile edebi eserlerde kullanılan kitabi dil unsurlarının bugünkü Kazak yazılı edebî dili ile ortak ve farklı yönlerini belirtmektir. Konu ile ilgili görüş ve bulgular, *Ayqap* dergisi (1911-1915) ile Mağcan Cumabayev’in Şiirleri (1913) örneğinde ele alınacaktır.

AYQAP DERGISİNİN DİL ÖZELLİKLERİ

19. yüzyılın ortasından itibaren Kazak Türkçesiyle neşredilen basın yayın organlarının sayısı artmaya başlamıştır. Bu durum edebî dilin gelişmesini etkilemiştir. 19. yüzyılın ortasından itibaren *Türkistan Ualayaty* [Türkistan Vilayeti], *Dala Ualayaty* [Bozkır Vilayeti] gazeteleri ile 20. yüzyılın başında *Ayqap* dergisi ile *Qazaq* gazetesi Kazak toplumunda sevilerek okunan basın yayın organlarından olmuştur.

20. yüzyılın başlarında, yani 1911 yılının Ocak ayından 1915 yılının Eylül ayına kadar Troisk şehrindeki “Energiya” basımevinde Kazak dilinde kesintisiz olarak yayımlanan *Ayqap* dergisi; Kazak halkının sosyal ve siyasi hayatının, edebiyat ve kültürünün gelişmesi için büyük katkı sağlamıştır. İlk yıllar ayda bir kere, sonraki yıllarda ise ayda iki kere yayımlanan bu derginin toplam sayısı, 88’dir (Subhanberdina 1963: 280). Gabdolgaziz Musa’nın (1912: 4), *Ayqap* dergisinde yayımlanan “Ayqap Dergisini Geliştirmek Hakkında” isimli makalesinde, bu derginin binlerce okuyucusu olduğu belirtilir. Fiyatı 9 som (eski Sovyetler Birliğinin para birimi) olan dergi devletten hiçbir destek almadığından sadece okuyucuların yardımıyla yayımlanmıştır (Çekiçkesen 2011: 8).

Ayqap sözcüğünün anlamı ile derginin adını ilk kez açıklayan ve aynı zamanda derginin editörü olan Muhammedcan Seralin’in şu sözleri (1911: 1), derginin mukaddimesi niteliğindedir,

Biz Kazakların “Ay, qap!” demeden yaptığımız iş mi var? Gazete yayımlamak istedik, ama yapamadık. Parası olanlar anlaşılmadı, olmayanlar anlaşsa da para olmadığı için işi yürütmek çok zordu. Bu sebeple “Qap! [keşke!]” diyerek, imkânların kısıtlılığını dile getirdik. Güzel topraklarımızı elde tutmak için şehirler oluşturmaya çalıştık, fakat bir araya gelemedik. Verimli güzel toprakları elden çıkardık. Kazakların birçok meseleden dolayı qap [keşke] diyerek pişmanlık duyduğu bir gerçektir. “Qap [Keşke]” denilen işler çok olduğu için dergimizin adını “Ayqap” koymaya karar verdik.

Bu bağlamda *Ayqap* dergisinin yayın kurulu derginin amacını şu cümlelerle açıklamaktadırlar (1911: 1/1-3). “Derginin adı olarak seçilen ay ve qap sözcükleri, yüzyıllar boyunca kültür ile bilim alanında kaydedilen gelişmeleri takip edemeyen tüm Kazak milletinin bir pişmanlığı olarak belirtmek mümkündür. Ay, qap! (eyvah, keşke!) diye dizimizi dövdük, artık kendimizi toparlamalıyız.”

Ayqap'ın daha sonraki sayılarında da derginin amacı ve toplum karşısındaki rolü terennüm edilir. Bu bağlamda Baqıtcan Meñdibekov, “Gazetalarımız Turalı [Gazetelerimiz Hakkında]” başlıklı makalesinde (1912: 6), *Ayqap* dergisinin adı hakkında, “Keşke! İş işten geçmiş. Diğerleri esen rüzgâr ve akan sudan istifade ederken biz uyumuşuz, boş yatmışız diyerek geçmişe pişmanlık duyarak koyulan isimdir” ifadesini dile getirir. Haliolla Ğabdolcalilov’un “*Ayqap* Anlamları” adlı yazısında (1911: 2) ise, ayqap sözcüğünün üç türlü anlamı üzerinde durulmuştur. “1. Ay, qap! Gerçekleşmeyen bir işe pişmanlık duymak; 2. Karanlık geceyi aydınlatan ay ve onun kabı (kılfı); 3. Halkı ayqap-şayqap [etkili şekilde] gezinmek.”

İhtilâl kadar Kazak Türkçesinde yayımlanan tek dergi *Ayqap* dergisidir. Dergide 20. yüzyıl başındaki Kazakların yaşadığı sosyal ve siyasi hayat, kültür ve edebiyat, eğitim ve öğretimin gelişimi, Kazak kadınlarının eşitliği ile ilgili makaleler yayımlanmıştır. Bunun yanı sıra dergide tıp, hayvancılık, tarım, bilim ve teknolojiye dair haberlerle birlikte ülkenin iç ve dış haberleri de yer almıştır. Çekişkesen’e göre (2011: XII), *Ayqap* dergisinde yayımlanan yazıların konusu, “eğitim görüp bilgili olmak”, “verimli Kazak topraklarında çalışıp işsiz kalmamak” ve “genç kızların kendisine uygun eşlere verilmesi” meselelerinden ibarettir.

Ayqap dergisinde yayımlanan yazıların konu başlıkları şu bölümlere ayrılmaktadır (Kencebayev 1956: 26-30):

- a. Siyasi Toplumsal Yazılar;
- b. Edebî Eserler, Edebiyat Meseleleri;
- c. Kazakistan’daki Eğitimin Durumu ve Önemine dair Yazılar;
- d. Ana dili, Alfabe, Dil bilgisi Meseleleri;
- e. Kazak Kadınlarının Durumu, Hürriyet ve Eşitlik Meselesi;
- f. Tıbbi bilgiler ve Ziraat Bilgileri. Bilimsel Gelişmeler;
- g. İç ve Dış Haberler;
- h. Kitap Eleştirileri;
- i. Mektuplar ve Cevaplar.

Derginin “İç ve Dış Haberler” bölümünde neşredilen yazılarda Anadolu bölgesindeki siyasi ve sosyal meselelere de değinilmiştir. Örneğin, derginin çeşitli sayılarında (1911: 4/8-9), (1911: 8/10-12), (1911: 10/19-20) ve (1912: 2/46-47), (1912: 5/116-117), (1912: 7/165-166), Türkiye-İtalyan savaşının durumu ve Anadolu bölgesinin siyasi ve sosyal manzarası sergilenmiştir. Bu-

nunla birlikte H. Atlasov'un "Köşpendilik häm Onun Zalalı [Göçebelik ve Onun Zararı]" adlı yazısında, yerleşik hayat tarzını yaşamakta olan Türkiye ve Türk kökenli ülkelerdeki gelişmeler söz konusu olur. Q. Muratov'un "Ciyılıp Awıl Boluşılarğa [Köy Olarak Birleşmek İsteyenlere]" yazısında da (1914: 16/247-248), yerleşik hayat tarzının olumlu yönlerini anlatılırken Anadolu bölgesi örnek gösterilmiştir. Buna göre, *Ayqap* dergisinin yazarlar kadrosunun Ceditçilik ve Türkçülük ideolojisinin taraftarı oldukları söylenebilir.

Âliye (Ufa/Başkurdistan) medresesinden mezun olan Kazak aydınları ile gençleri, *Ayqap* dergisinin etrafında toplanarak Kazakların millî uyanışında önemli rol oynamışlardır. Bununla birlikte devrin Kazak şair ve yazarları da bu dergide şiir ve yazılarını yayınlamışlardır. Dergide neşredilen çeşitli konudaki yazıların dilbilimi açısından incelenmesi, 20. yüzyılın başındaki Kazak basın dili özelliklerinin ortaya konması bakımından önemlidir.

Ayqap dergisinin dili genel olarak Kazakça sözcüklerden oluşmaktadır. Ancak Kazakça sözcüklerin yanında "mazkur", "uşbu", "bağzi", "hürmetlu", "hem" gibi kitabi sözcükler de kullanılmıştır (Abilhasimov 1965: 207). Gazete dilinin oluşması ve gelişmesini anlamak için *Ayqap* dergisinde yayımlanan "Başqaruwçağa Kelgen Hätler [Yöneticiye Gelen Mektuplar]" başlıklı yazıdan bir cümleyi (Tablo 1.) örnek olarak verelim.

Tablo 1. *Ayqap* dergisinde yer alan bir cümlenin Bugünkü Kazak yazı diliyle karşılaştırılması ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı.

Ayqap Dergisinde Yazılışı	Bugünkü Kazak Yazı Dilinde Yazılışı	Türkiye Türkçesinde Karşılığı
Hurmetlu başqaruwçısı efendi! Sizdi "Ay qap" ismli jurnal çığaradı degen di estüp, şol jurnalğa baştırıw üçün uşbu sözlerdi cızıp ciberdim. (1911: 1/14)	Qurmetti başqaruwşı äpendi! Sizdi "Ay qap" esimdi curnal şığaradı degen di estip, sol curnalğa bastırıw üşin bu sözlerdi cızıp ciberdim.	Hürmetli yönetici efendi! Sizin Aykap isimli dergi çıkardığınızı işittim ve bu dergide bastırmak üzere yazımı gönderdim.

Bu cümleyi bugünkü Kazak edebî yazı dili ile karşılaştırdığımızda fonetik bakımından farklılık gösteren "h > q", "l > t", "ç > ş", "j > c", "ş > s", "t > t" ve "ü > i" ses değişimlerinin yanında "uşbu" (bu) sözcüğü de kitabi dil unsurudur.

Dilin hangi devire ait olmasına bakılmaksızın onun oluşumunda dilbilgisi kurallarının sınıflandırılması gereklidir. Bu hususu, 20. yüzyılda toplumsal basın dili tarzıyla yazılan *Ayqap* dergisinde neşredilen yazılardan görmek mümkündür. Örneğin, bugünkü Kazak edebî yazı dilindeki “osı”, “qurmetti”, “baqıttı”, “jârdem”, “jazılğan”, “jasaw”, “uqsas”, “joldas”, “añdat” gibi sözcükler basındaki kitabi dilde şöyle kaleme alınmıştır:

- **Uşbu:** *Uşbu çoğarıda ayılmış isler ve ğayri uhsas cumışlar bolup kele çatır* (1911: 5/17). [BKDYD: Bu/Atalğan; TT: Bu/Söz konusu; *Söz konusu yukarıda söylenen işler ve buna benzer faaliyetler düzenlenmektedir.*]
- **Hürmetli:** *Hürmetli këyin keler castarımız!* (1911: 3/15). [BKDYD: Qurmetti; TT: Hürmetli / Değerli; *Değerli sonra gelecek gençler!*]
- **Bahtlı:** *Türk neslinden “Alaç” isimli bay hem balaları köp bahtlı bir adam* (1911: 3/13). [BKDYD: Baqıttı; TT: Mutlu; *Türk neslinden Alaç adlı zengin ve çocukları çok mutlu bir adam.*]
- **Yardem:** *Ya alla tağala, öziñ yardım etüp, oqumısdı adamalardı sebep etüp oşı kemçilik partiyalıq hâlden, ters cürüp catqan coldan çığarıp oñ hem azatlı haqlıq colğa şala gör!* (1911: 5/18). [BKDYD: Cârдем; TT: Yardım; *Ya Allah, kendin yardım ederek okumuş insanların aracılığıyla bu yanlış parti ile ters gidilen yoldan çıkmamızı ve doğru, hür hem gerçek yolla ilerlememizi sağla!*]

Bunun yanı sıra “yazılğan” [yazılmış] “yasaw” [yapmak], “uhsaş” [benzer] vb. sözcükler fonetik bakımdan değişime uğrayıp bugünkü Kazak edebî yazı dilinde “cazilğan”, “casaw”, “uqsas” vb. şekilde kullanılırlar.

“İpteş” [arkadaş], “añlat” [anlat] gibi sözcükler ise, bugün artık yazı dilinde kullanımdan düşmüş ve yerlerini “coldas”, “tüsendir” gibi sözcükleri almıştır. Bununla ilgili olarak dergide yayımlanan yazılardan örnek vermek gerekirse, İbray Altınсарın’ın “Fitnelik Künnen Küнге Baradı Asup [Fitnelik Gün Geçtikçe Artmaktadır]” adlı şiirinde kitabi dile ait ve bugünkü Kazak yazı dilinde kullanılmayan “fehîm etuw” sözcüğü geçmektedir: *Şabırsız äñgüme coq ekew ara... Oylaşaq fehim etüp munıñ bärin, boladı ğärip köñil päre päre... (1911: 1/14). [BKDYD: Tüsinik; TT: Anlayış; *Sabırsız sohbet yok aramızda... Düşünsek anlayışla tüm bunları, olmakta ğarip gönül param parça...].**

Bäteşüglü Kârim'in "Qazaq Şeciresi [Kazak Şeceresi]" adlı felyetonunda [toplumsal eleştiri yazısında] "meşhür" sözcüğü kullanılmıştır: "*Alaşa*" *hanının zamanında meşhür adamlardan şanalup tırtıptı. Sol zamannan qalğan bir söz bar: "Alaç alaç bolğanda, Alaşa han bolğanda, tañbasız tay, iyensiz qoy bolğanda" degen* (1911: 3/13). [BKVD: Ayaqtı; TT: Meşhur / Ünlü; *Alaşa Han, devrinde meşhur kişilerdenmiş. O devirden kalan bir vecize vardır: "Kazak, millet olduğunda, Alaşa, han olduğunda taylar damgasız ve koyunlar kesiksiz olmuştur".]*

Ahmet Baytursınov'un "Qazaq Ökpesi [Kazak'ın İtirazı]" adlı felyetonunda "ğayrı" sözcüğüne rastlanır: *Turğan şehrimniñ köcesin şıpıratın, qorasın tazalaytın, otunun caratın, boqtığın taşıytın ve ğayrı qara cumısın qılatınniñ bəri bolmasa, köbi Estek (Başqurd)* (1911: 2/13). [BKVD: Başqa; TT: Başka / Diğer; *Kaldığım şehrin sokağını süpüren, ahırını temizleyen, odununu hazırlayan, atığını taşıyan ve başka hizmet işlerini yapanların hepsi de ğilde de çoğu Başkurtur*].

Kazak basın dilinde Arapça ve Farsça sözcükler kullanılırken genel Türk yazı dil geleneği devam ettirilmiştir. Bu bağlamda dergide eğitim, kültür ve genel maneviyatla ilgili kavram ve eşya isimlerinin çoğu Arapça ve Farsça sözcüklerle verilmiştir. Arapça ve Farsça sözcükler, Kazak dilinde kullanılan kitabi dilin büyük bölümünü oluşturur. Onların yazılış düzeni ile Kazak dilinin fonetik özelliğine göre değişime uğraması da çeşitlilik göstermektedir. Eski devirlerden itibaren halkın konuştuğu dilin vasıtasıyla Kazakçaya girmiş bu sözcükler fonetik değişimlerle yazılı edebî dilde de yer almıştır. Örneğin,

Dunyā (Ar. دنيا) *Dunyāda tēnge tēndik, kimge kimdik azdı köpke tēneretin, elsizdi eldiğe tēneretin, coqtı barğa tēneretin, 'ilm menin hunerdi kerek qılatın Qazaq az* (1911: 2/14). [BKVD: Düniye; TT: Dünya; *Dünyada herkese eşitlik, insana kimlik, azı çok olarak değerlendiren, soysuzu soylu olarak gören, yok şey var eden, bilim ile hünere gerek duyan Kazak azdır.*]

Āsmān (Fars. آسمان) *Basqa curt āsmān kökke aşup çatır* (1911: 2/14), (Cumabayev 1913: 4). [BKVD: Aspan; TT: Asuman/Gök yüzü; *Başka millet gökyüzüne ilerlemektedir.*]

Hidmet (Ar. خدمت) *Oşı şaylawğa çeyin Alaç urandı Qazaq biri qalmasdan bayları cärdem etüp, bilgiçleri başılıq qılup, ortasınan diligatlar şaylap, altı miliyon Qazaq halqı oq atbay qılıç tartpay Rusyağa cër şuwi menin rıza bolup bağınğanlığın, elim çığın tölep hiç vaqtda nendey amirinen bas tartpay hidmet etüp kële catqanlığı* (1911: 5/4). [BKVD: Qızmet; TT: Hizmet; *Bu seçime*

kadar Alaş ilkeli Kazak'ın bütün zenginleri yardım edip, bilgeleri önder olup, ortasından adaylar seçip, altı milyon Kazak halkı ok atmadan kılış oynatmadan Rusya'nın idaresi altına girdi ve (o günden itibaren) çok masraf ödeyip her zaman bütün emirlerine amade olup hizmet etmektedir.]

‘**Aql** (Ar. عاقل) *Cası cetpey hem basına ʔolmay ‘aql* (1911: 3/15). [BK YD: Aql; TT: Akıl; Yaşı küçük ve başına dolmamış akıl.]

Hud’a (Ar. خدعه) *Hud’ayım bulay cazsa nêdir çare* (1911: 1/14). [BK YD: Quday; TT: Allah; Allah’ım böyle yazsa nedir çare.]

Haber (Ar. خبر) *Bul habar quvandırar êldi baytaq* (1911: 2/ilk sayfası). [BK YD: Habar; TT: Haber; *Bu haber sevindirir geniş ülkeyi.*]

Fâ’ide (Ar. فائده) *Şonıñ üçün fâ’idele ‘ilmlerdiñ qaysısı bolsada bilup kêtuwge tiyis êkendigi çığadı* (1911: 5/6). [BK YD: Payda; TT: Fayda/Kâr; *Onun için faydalı bilimlerin hangisi olsa da öğrenmesi gerek olduğu ortadadır.*]

‘**İyâl** (Ar. عيال) *‘İyâl balalarımızdı casından kiyewge bêrüp qalıñ mal alup baliğatke casın ʔoltırmay uzatup cêbergen menin kêle çatırmız* (1911: 5/18). [BK YD: Äyel; TT: Kız/Kadın; *Ergenlik çağına gelmeyen genç kızlarımız başlık parası karşılığında kocaya verilmektedir.*]

Dergide sürekli yayımlanan makale, haber, hikâye ve çevrilerde yeni çağdaki gelişmelere uygun olarak yeni sözcükler de kullanılmıştır. Örneğin, ügit [öğüt], odaq [otağ], küres [güreş], nesıye [borç], Otan [vatan] ve astana [başkent] gibi. Bu sözcüklerin anlamları değişime uğrayarak eski anlamının dışında yeni bir anlam kazanmıştır. Örneğin, ügit sözcüğünün eski anlamı “bilgi vermek, nasihat etmek ve yönlendirmek” ile ilgilidir. Ancak bu sözcük dergide Rusçadaki agetatsiya [ilgili fikir] sözcüğünün karşılığı olarak verilmiştir. Otağ sözcüğü ise, merkez anlamını kazanmıştır. Örneğin Qızılotağ [Kızıl1 merkez]. Müsabaka terimi olarak bilinen küres sözcüğü, basın dilinde mücadele anlamında kullanılmıştır. Örneğin, Nadandıqpen küresuw [Cahillikle güreşmek]. Bununla birlikte nesıye sözcüğü kredi olarak terimleşmiştir. Otan (Ar. وطن) sözcüğünün anlamı, tüm Cumhuriyeti kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Keñesbayev’in belirttiği gibi (1989: 221-224), dergide āstāna (Fars. آستانه) sözcüğü iki türlü anlamda kullanılmıştır. İlki, belli bir devletin, cumhuriyetin hükümet organı ile hükümet kurumları bulunan merkezî baş şehirdir. Diğeri ise, Rusçadaki “publika” sözcüğünün karşılığıdır. Bu sözcüğün Türkiye Türkçesindeki karşılığı halk, millet, toplum anlamındadır.

Dil bilgisi açısından ele aldığımızda, 1917 yılına kadar Kazak Türkçesiyle yayımlanan eserlerde, bugünkü Kazak yazı dilinde ayrı yazılan eklerin bitişik yazıldığı görülmektedir. Bununla ilgili olarak *Ayqap* dergisinden şu örnekler verilebilir:

Soru eki “BA?”: *Biz altı milliyon qazaq bolğanda teñ carımız sol bizderge ya qarında bolğan ayaldar emespe?* (1912: 1/2). [Altı milyon Kazak'ın tam yarısı bizlere kız kardeş olan kadınlardan ibaret değil miydi?].

Bağlaç eki “DA, dağı”: *Munan basqada canğa kerekdi buyumdar tolup catır* (1911: 7/7). [Bundan başka da insana gerekli eşyalar çoktur]. *Meniñ vaqıtım tar sondadağı cinağandarımdı cazıp beremin* (1912: 1/18). [Benim vaktim az olsa da topladıklarımı yazıp veririm].

Bağlaç eki “aq”: *Rus işkoldı olar caratpasımaq halqı sın grajdan etüwge awılınıy işkoldardı bitiruw emes, tüzetuw kerek* (1912: 1/4). [Onlar Rus okullarını beğenmesin hele. Halkın gelişmesi için köy okuluna köstek değil destek olmak gerek].

Bağlaç eki “ğana”: *Maqsudımız dünya ciyip bayumaq, faydalanbaq emes, tekqana curttıñ közi, qulağı bolmaq edi* (1915: 14/209). [Maksadımız eşya toplayıp zenginleşmek değil, sadece halkın gözü, kulağı olmak idi].

Bağlaç eki “ay, aw”: *Qıs bolqanda iyğımızğa mal cayıp, caz bolğanda işimizge mal cayıp körkeyetuğın hayran elderay!* (1912: 12/264). [Kışın omzumuza hayvan güdüp, yazın içimize hayvan güdüp gelişen çilekeş halkım eh!].

Edat “deyin, soñ”: *Bu gün säske-tüske deyin uyıqtap cattı* (1915: 10/149). [Bugün öğleye kadar uyudu]. *Munı estigensoñ ğayri volısdardanda oquwşı talapkerler köp cinaldı* (1912: 12/275). [Bunu duyduktan sonra diğer bölgelerden de öğrenci adayları çok toplandı].

20. yüzyılın başında Kazak edebî yazı dilinde kullanılan imla meselesi gündemde tutulmuştur. Burada verilen örneklerde de belirli bir imlaya bağlı kalınmadığı görülmektedir.

Mağcan Cumabayev'in Şiirlerinin Dil Özellikleri

Mağcan Cumabayev (1893-1938), 20. yüzyılın başındaki Kazak edebiyatının en önemli temsilcilerindendir. İlk eğitimini köy mollasından aldıktan sonra 1905-1910 yıllarında Kızırcar'daki 1. mescit yanından Muhametcan Begişev'in

yönetiminde açılan medresede doğu halklarının tarihini öğrenerek, Kazak, Tatar edebiyatlarını ve Firdevsi, Sadi, Hafız, Ömer Hayyam, Nizami, Nevai gibi doğu şairlerinin şiir ve destanlarıyla tanışma fırsatı bulur. İlk şiirlerini bu medresede iken yazmaya başlayan şair, Ufa'daki Âliye medresesinde okuduğu 1910-1911 yılları arasında millî edebiyatın yanında Doğu ve Batı klasiklerinin eserleriyle de yakından ilgilenir. Ancak buna rağmen Mağcan Cumabayev'in şiirlerinde diğer çağdaş şairlere nazaran kitabi dile ait sözcüklerin az kullanıldığı, genellikle halkın anladığı ve konuştuğu dilin tercih edildiği görülmektedir. Bu bağlamda şair, edebiyatla ilgili bilimsel yazılarında, kitabi dile ait sözcükleri çok kullanan bazı çağdaş şairlerin eserlerinin dilinin ağır olduğunu eleştirir. Bununla birlikte Türk kökenli halkların kültür ve edebiyatının kökünün eski devirlere dayandığını çeşitli yazılarında vurgular. “Bazar Cırav” başlıklı yazısında (1923: 1), 19 ve 20. yüzyılın başındaki Kazak edebiyatının durumunu şöyle zikretmektedir,

Denizin dibi kadar derinliklere dayanan edebiyatımızın ancak kıvılcım parçaları ile damlaları geçmiş devirlerden günümüze ulaşabilmiştir. Edebi yadigarların çoğu hatta en güzel örnekleri unutulmuş rüzgâr gibi esen ozanlarla birlikte toprağa gömülmüştür. Eskiden otuz gün otuz gece boyunca söylenen Kobılandı Batır destanının hafızalarda sadece parçaları mevcuttur. Geceler boyu anlatılan masalların olay örgüsü unutulmuş ya da kısalmış durumdadır. Zamanında şairlerimizin tertemiz terennüm ettiği manzumelerin dili, günümüzde Arapça, Farsça vb. gibi yabancı sözcükler karıştırılarak çamura dönüştürülmüş durumdadır.

Cumabayev, millî edebi dilin geliştirilmesini arzu ederek edebiyatla ilgili benzer görüşlerini *Aqan Seri* (*Sana Gazetesi*, 2 - 3, 1924), *Äbubakir Aqsaqal Dibayev* (*Tartu*, 1924) ve *Berniyaz Küleyev* (*Aq Col Gazetesi*, 22 Şubat 1923) başlıklı yazılarında da ortaya koyar. Bununla birlikte “Birlik” (*Ombı*, 1914), “Alqa” (*Moskova*, 1924) adlı edebi toplulukların kurulmasında önemli katkıda bulunur. Millî edebi eserlerin yeni türlerle gelişerek halkın anladığı dil ile kaleme alınmasını öneren şair, eserlerinde yabancı sözcüklerin kullanılmasından kaçınmıştır.

Baıtkamal Qanarbayeva'ya göre (2001: 104), Mağcan Cumabayev'in eserleri 1920'ye kadar ve 1920'den sonra olmak üzere iki dönemde ele alınabilir. Çünkü şairin 1920 yılına kadar kaleme alınan şiirlerinde sözlü edebiyat, İslam dini ve Doğu edebiyatının etkisi görülür. 1920 yılından sonraki şiirlerinde

ise, Batı edebiyatından esinlenerek Kazak edebiyatındaki nazım geleneğini geliştirmeye çalıştığı bilinmektedir.

Araştırmamızda incelenecek *Çolpan* kitabının ilk baskısı 1912 yılında Kazan'da neşredilmiştir. Cumabayev'in Âliye medresesinden öğretmeni olan Tatar yazar Ğalimcan İbrahimov, bu kitabın basılmasını teşvik etmekle birlikte imla bakımından düzgün hazırlanmasını sağlamıştır. 42 sayfadan oluşan bu kitapta, şairin daha çok toplumsal temalara değinerek 1911 yılına kadar yazdığı 31 tane şiiri bulunmaktadır. Bu kitabın 2. baskısıyla ilgili haber, *Ayqap* dergisinin “Matbuğat Cayınan [Yayınlar Hakkında]” adlı bölümün 3. maddesinde (1913: 4-5/112): “*Çolpan* Mağcan Cumabayev çıkargan öleñ kitabı. Qazanda matbaa' Kerimiyede 1913 nçi cılı basılğan. Bahası qoyılmağan [Çolpan Mağcan Cumabayev'in şiir kitabıdır. 1913 yılında Kazan'da Kerimiye matbaasında basılmıştır. Fiyatı belirtilmemiştir]” ifadesiyle kamuoyuna tanıtılmıştır.

Cumabayev'in Ufa'da (1922) ve Taşkent'te (1923) yayımlanan şiir kitapları ve çeşitli basın yayın organlarında neşredilen şiirleri, *Ayqap* dergisinin (1911-1915) neşredildiği dönemden sonraki yıllarda basıldığından dolayı araştırmamızın dışında tutulmuştur.

Arap alfabesiyle basılan *Çolpan*'da, “bilim (بلم)” (1913: 4), “boqça (بوچه)” (1913: 39), “ucmah (اوجماخ)” (1913: 12) ve “Tañrı2 (تڭرى)” (1913: 4) vb. gibi Eski Türkçeye ait sözcüklerin yanı sıra kitabı dilin aracılığı ile giren (alın-tı) sözcükleri şöyle sıralamak mümkündür:

âşiq (Ar. عاشق): *Âşiqlar cârın izdep oylâğan kün* (1913: 15). [BKDYD: Ğaşık; TT: Aşık/Sevda; *Âşıklar sevgilisini arayıp düşünen gün.*]

derd (Fars. درد) ve **dermân** (Fars. درمان): *Derdime senenğana dermân bolâr.* (1913: 46). [BKDYD: Dert; TT: Dert; *Derdime ancak sen derman olursun.*]

ğamm (Ar. غم): *Curttın Ğammın köp oylâ!* (1913: 4). [BKDYD: Qam; TT: Kaygı; *Milletin kaygısını çok düşün!*]

haber (Ar. خبر) ve **dunyâ** (Ar. دنيا): *Habersiz dunyâ köşçe de* (1913: 28). [BKDYD: Habar; TT: Haber; *Habersiz dünya göçse de.*]

haqq (Ar. حق): *Könli haqqâ singğanı* (1913: 7). [BKDYD: Haq; TT: Hak/Adalet; *Gönlü adalete kırılmış.*]

hâkim (Ar. حكيم): Çın *hâkim sözün asıl bâğâ cetbes* (1913: 9). [BKYD: Äkim; TT: Hâkim; *Gerçek hâkimsin sözün asıl paha biçilmez.*]

hâl (Ar. حال): *Cibekdey çöbde hâl ciyar* (1913: 28). [BKYD: Äl; TT: Hal/ Durum; *İpek gibi ot üzerinde hali düzelir.*]

hayevân (Ar. حيوان): İçip cep bosqa *cürse hayevân maldây* (1913: 40). [BKYD: Aywan; TT: Hayvan; *Yiyip içip boş gezerse hayvan mal gibi.*]

sâf (Ar. صاف): *Sâf kümsüdey câldırâb* (1913: 6). [BKYD: Saf/Taza; TT: Saf/ Temiz; *Saf gümüş gibi parlayıp.*]

şād (Fars. شاد): *Şādliqben cās bālâlar boqça ârqālâb* (1913: 39). [BKYD: Şat/ Quwanış; TT: Şad/Neşeli; *Neşeli genç çocuklar bohça taşıyıp.*]

vaqt (Ar. وقت), şehir (Ar. شهر): *Osı vaqt şehрге tursân qārâb* (1913: 39). [BKYD: Waqıt; Qala; TT: Vakit/Zaman; *Şehir; Bu zaman şehre bakarsan.*]

ustâ (Fars. اوستا): *Sâyılâwğa tälâsuwğa qândây ustâ* (1913: 40). [BKYD: Usta; TT: Usta/Becerikli uzman; *Seçimde tartışmaya nasıl usta.*]

üstād (Fars. استاد): Önerlengen *dunyâga üstād bulgân* (1913: 39). [BKYD: Ustaz; TT: Üstat/Bilge; *Sanatlı dünyaya üstat olan.*]

‘ömr (Ar. عمر): *Cās ‘ömr nādânlıqda ötken bosqa* (1913: 40). [BKYD: Ömir; TT: Ömür; *Genç ömür cahillikle boş geçmiş.*]

rahmet (Ar. رحمت): *Tânriñiñ rahmetine qānıb cātır* (1913: 4). [BKYD: Rahmet (Asıl anlamından farklı olarak teşekkür anlamında kullanılmaktadır); TT: Rahmet/Merhamet; *Tânri'nin rahmetine kavuşmaktadır.*]

zulmet (Ar. ظلمت): *Köterib zulmet qanatdı* (1913: 7). [BKYD: Zulmat; TT: Kaygılı; *Kaldırıp kaygılı kanadı.*]

Burada Arapça ve Farsçadan giren sözcüklerin yazılış ve anlam bakımından Türkiye Türkçesiyle ortak olduğu belirgindir. Bugünkü Kazak edebî dilinde bu sözcüklerin söyleniş ve yazılışlarının fonetik değişime uğradığı görülmektedir.

Mağcan Cumabayev, 1911-1913 yılları arasında *Ayqap* dergisinin yazı heyetinde bulunmuştur. Bu dergide onun *Catır* [Yatmakta] (1911: 2/14-15), *Şın Sorlı* [Gerçek Zavallı] (1911: 9/15-17), *Küz Günü* [Güz Günü] (1911: 12/19-21), *Cazğıturu* [İlkbahar] (1912: 4/93) ve *Bulbul* [Bülbül] (1912: 8/155-158) adlı şiirleriyle birlikte toplumsal meselelere değindiği *Dala*, *Qala* [Bozkır, Şe-

hir) (1912: 4/93), *Qatın Alu*, *Erge Şıǵıw* [Kadın Almak, Koca Bulmak] (1913: 2/30-31) başlıklı yazıları yayınlanmıştır. Şair burada adları geçen şiirlerini Çolpan kitabına da almıştır. Ancak bu şiirlerin metinleri yazılışı bakımından karşılaştırıldığında farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Tablo 2). Söz konusu aynı metinlerdeki belli sözcüklerin farklı yazılışlarından o yıllarda Kazak edebi yazı dili imla meselesinin tam olarak çözülmediğini anlamak mümkündür.

Tablo 2. Mağcan Cumabayev'in *Ayqap* dergisinde yayımlanan şiirlerinin *Çolpan* kitabındaki nüshasıyla yazılışı bakımından karşılaştırılması

№	Farklılıklar	Ayqap Dergisi	Çolpan Kitabı	Bugünkü Kazak Yazı Dilindeki Yazılışı	Türkiye Türkçesindeki Karşılığı
a>e	Çiçäk (چيچيک) (1911: 2/15) Timäy (تيميت) (1911: 2/15) Kedäyler (رليديك) (1911: 9/16)	Çiçek (چيچيک) (1913: 4) Timey (تيميت) (1913: 4) Kedeyler (رليديك) (1913: 22)	Şeşek Timey Kedeyler	Çiçek Değmeden Fakirler	
ä>a	Därmen (ديمرند) (1912: 8/ 155)	Derman (نامرد) (1913: 45)	Därmen	Derman	
ä>iy	Käyde (مدىك) (1912: 8/ 155)	Kiyde (مدىك) (1913: 45)	Keyde	Bazen	
ä>ø	Närse (سرن) (1912: 8/ 155) Derd (درد) (1912: 8/ 155) Nazikkänä (منلكفزان) (1912: 8/ 155) Mäyrim (مريم) (1912: 8/ 155)	Nerse (سرن) (1913: 45) Derd (درد) (1913: 45) Nazikkenä (منلكفزان) (1913: 45) Meyrim (مريم) (1913: 45)	Närse Dert Nazik qana Meyirim	Şey Dert Nazikâne Şefkat	
h>ø	Hüner (هنر) (1911: 2/15)	Öner (رينوا) (1913: 4)	Öner	Hüner	
ğ>ñ	Burğälängän (ناغانداغروب) (1912: 4/93)	Burãndãğãñ (ناغانداكاروب) (1913: 21)	Burañdağãñ	Eğilip sallanan	
ø>i	Kilt (تلك) (1911: 2/15)	Kilit (تيلك) (1913: 4)	Kilt	Kilit Anahtar	
ø>u	Culdız (زدلوج) (1911: 2/15) Quzğın (نوغزوق) (1911: 2/15)	Culduz (زودلوج) (1913: 4) Quzğun (نوغزوق) (1913: 4)	Culdız Quzğın	Yıldız Akbaba	

p>b	Kep (بېك) (1911: 2/15)	Keb (بېك) (1913: 4)	Keyip	Şekil
p>b	Āspān (اناسپان) (1911: 2/15)	Āsbān (اناسبان) (1913: 4)	Aspan	Asuman
q>k	Qazāq (قازاق) (1911: 2/15)	Qazāk (كازاق) (1913: 4)	Qazaq	Kazak
s>ş	Bāsqā (مقصاب) (1911: 2/15) Astın (انتسا) (1911: 9/16) Āqsāq (قاسقا) (1912: 4/93)	Bāsqā (مقصاب) (1913: 4) Aşın (نطصا) (1913: 22) Āqsāq (قاصقا) (1913: 21)	Basqa Astın Aqsaq	Başka Altını Aksak
t>t	Curt (تروج) (1911: 2/15) Qatdı (ىدتاق) (1911: 9/16) Qātbārlānb (ننالرابلاق) (1911: 12/20) Usta (اتسوا) (1911: 12/20) Tāyāuvlāb (بالوايات) (1911: 12/20)	Curt (طروج) (1913: 4) Qatdı (ىدقاق) (1913: 22) Qātbārlānb (ننالرابلاق) (1913: 38) Ušta (اطسوا) (1913: 38) Tāyāuvlāb (بالوايات) (1913: 38)	Curt Qattı Qatparlanıp Usta Tayauvlap (Caqındap)	Yurt (millet, ülke) Sert Katlaşıp Usta Yaklaşıp
t>t	Tursān (تاسرون) (1911: 2/15) Ötine (منيطوا) (1911: 9/16) Tastab (بانتسات) (1911: 9/16) Āltun (نوتلا) (1912: 4/93) Toqtāgān (ناغاطقو) (1912: 8/ 156)	Tursān (تاسرون) (1913: 4) Ötine (منيطوا) (1913: 22) Tastap (بانتسات) (1913: 22) Āltın (نطلا) (1913: 21) Toqtāgān (ناغاطقوت) (1913: 45)	Tursañ Ötine Tastap Altın Toqtağan	Dursan Rüzgārın önü Bırakıp Altın Duran
u>ı	Oqugān (ناغوقوا) (1911: 2/15) Qāyǵı (وغياق) (1912: 4/93) Uyqu (وقيووا) (1912: 4/93)	Oqıgān (ناغيقوا) (1913: 4) Qāyǵı (ىغياق) (1913: 21) Uyqı (ىقيووا) (1913: 21)	Oqıǵan Qayǵı Uyqı	Okuyan Kayǵı Uyku
v>b	Volşdqğa (وغقدصلو) (1911: 2/15)	Bolşdqqa (موققدصلوب) (1913: 4)	Bolşdıqqa	Başkanlıǵa

AYQAP DERGISİNDEKİ YAZILAR İLE MAĞCAN CUMABAYEV'İN ŞİİRLERİNDE KİTABI DİLİN ÖZELLİKLERİ

20. yüzyıl başlarında Kazak yazı dili alanında imla meselesi gündemde tutulmuştur. 1911 yılında Âliye (Ufa/Başkurdistan) medresesinde eğitim almakta olan Kazak gençleri tarafından “Alippe ya da Töte Oqu” alfabe kitabı hazırlanarak (*Ayqap* 1911: 4) imla meselesi çözülmeye çalışılmıştır. Bu konuda çeşitli görüş ve öneriler ileri sürülerek 1913 yılından sonra Kazak Türkçesi basın yayın organları ile edebî eser ve yazılarda dilbilimci Ahmet Baytursinov tarafından ıslah edilen imla kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı yazı dili ile birlikte Kuzey ve Doğu Türkçesinin 11. yüzyıldan itibaren kullandığı Çağatay yazı dilinin imlasından farklı olarak yazılan metinlerde, Arapça ve Farsça sözcüklerin çoğunun asıl imlalarıyla değil, Kazak Türkçesindeki söyleniş şekline göre yazıldığı görülür. Ancak konumuza örnek teşkil eden *Ayqap* dergisindeki yazılar ile Mağcan Cumabayev'in Çolpan kitabındaki şiirlerin metni bu ıslah edilen imlaya göre yazılmamıştır. Çolpan kitabına nazaran *Ayqap* dergisindeki yazıların belli bir imlaya sadık kaldığı söylenemez. Bunun nedeni olarak o dönemdeki imla tartışmaları ve dergideki yazıların farklı kişiler tarafından düzenlendiği gösterilebilir.

Arap alfabesi ile basılan *Ayqap* dergisi ile Mağcan Cumabayev'in *Çolpan* adlı şiir kitabında aslı imlaya göre yazılan alıntı sözcüklere de rastlamak mümkündür. Bilhassa *Ayqap* dergisindeki yazılarda -ifadeye uygun Kazakça sözcüklerin olmasına karşın- alıntı sözcüklerin çok kullanıldığı görülmektedir.

Ayqap dergisi ile Mağcan Cumabayev'in şiirlerinde kullanılan imlanın bugünkü Kazak yazı diliyle olan benzerlikleri ve farklılıkları, dil bilgisi kuralları ve yazılış düzeni olarak iki başlıkta toplanabilir. Ele aldığımız bu metinlerin ses bilgisi bakımından araştırılması ayrı bir çalışmanın konusudur. Burada konunun özünden uzaklaşmadan sadece metinlerden tespit ettiğimiz bazı kitabi dile ait unsurlar ile birlikte onların imla bakımından bugünkü Kazak yazı dilinden farklı yönleri ele alınacaktır.

Ünsüzlerin İmlâsı

/c (ç)/ > BKYD /j (j)/

Cüz: İstandağı muslimânlar *cüzdep*, *miñdap* gazetler taratadı (1911: 5/4).
[Şehirdeki Müslümanlar yüzlerce, binlerce gazete dağıtmaktadır]. BKYD: Jüz;
TT: Yüz;

Catqan: *Bizniñ Qazaq halqınında azmaz bul toydı esine alıp tirşilik körsetup catqanı* körinedi (1913: 3/25). [Bizim Kazak halkında az maz bu şöleni hatırlayıp teşebbüs edenler görülmektedir]. BKYD: Jatqan; TT: Yatan;

Curt: *Ne üçün biz munday ahmaq curt boldıq eken degen oyğa qalamız* (1911: 8/8). [Niçin biz böyle ahmak halk olduk diye düşünceye dahıyruz]. **Curtdıñ** qamın (gamın) köb oyla! (Cumabayev 1913: 4). [Halkın gamını çok düşün!]. BKYD: Jurt; TT: Yurt (Millet)

Cér: *Bizdiñ üçün hükümet caqsı cêrlerden* kün körerlik cêr qaldırsa caqsı (1911: 6/2). [Bizim için hükümet iyi bölgelerde geçinebilecek toprak bıraksa makbule geçer]. BKYD: Jer; TT: Yer;

Cazuw: *Meşhür hattı kufi ilen perğamentğa cazılmış* (1912: 10/320). [Meşhur hat sanatı ile pergament kâğıdına yazılmış]. BKYD: Jazuw; TT: Yazmak;

Casdar: *Özimiz menin birşamadaq bolğan Noğay castarın alayıq* (1912: 11/241). [Kendimizle yaşıt Noğay gençlerini alalım]. BKYD: Jastar; TT: Gençler;

Ciyirma: *Söz qoşdıñ köñil talap turğannanşon. 'asrı ciyirmançı* kélüp cétidi (1911: 5/19). [Söz ekledim gönül talep olduktan sonra, yirminci asır geldi]. BKYD: Jıyırma; TT: Yirmi;

Caña: *Oquwdıñ fâidesin caña bilüp kele çatır* (1911: 6/18). [Okumanın yararını yeni bilmektedir]. BKYD: Jaña; TT: Yeni;

Calbaruw: *Tañ aldında calvarıb* (Cumabayev 1913: 7). [Tan öncesi yalvarıp vb. BKYD: Jarbaruw; TT: Yalvarmak;

/y (ʏ)/ > BKYD /j (j)/

Yardem/Yardım: *Ol halqğa Qarataw hükümetiniñ astırtın yardem* bérıp turğandığı biraz cazılup édi (1911: 8/10). [O halka Karataw hükümetinin gizlice yardım ettiğı biraz yazılmıştı]. BKYD: Jârdem; TT: Yardım;

Yaş: *Meclisde yaşların meselesi qaralacaq bolğan Rais mirza kélmedi* (1911: 7/16). [Mecliste yaşlıların meselesini ele alacak Rais Bey gelmedi]. BKYD: Jas; TT: Genç;

Yazılğan/Cazılğan: Ėski qoldan cazğan hem Muslumānşa Rusça **yazılğan** adres alıp bardı (1911: 5/13). [El yazısıyla hem Müslümanca hem de Rusça yazılan adresi götürdü] vb. BKYD: Jazılğan; TT: Yazılan;

/ç (چ)/ > BKYD /ş (ش)/

Çaruwa: *Şoğıs meydanındağana, eki Ėldiñ cawlasqanındağana tutqındar qolğa tüsirilmey, cay çaruwalıq kesipde cürgen adamdaraq tutqındıqqa tüsirilip Buhara-Hiwağa caqsı-caqsı bahalarğa satıla tuğın boldı* (1915: 1/4). [Sadece savaş meydanında ve iki ülkenin çarpışması sırasında ele geçirilen tutsaklar değil, sıradan işlerle uğraşan insanlar da tutsak olarak Buhara ile Hive'ye satılmaya başlamıştı]. BKYD: Şaruwa; TT: İşçi;

Çığuw: *Bay balaları qısrakdın ayğırın, ne küyli çıqqan bir qısır alıp qırda beduidi minip cılıqda* (1912: 5/106). [Zengin çocukları sürünün aygırına ya da sağlam bir kısır ata binerek yıllık gütmektedir]. BKYD: Şığuw; TT: Çıkmak;

Çeyin: *Egerde cėrdi "nur" tögüp istegen bolsa, ol waqtda desyatınası bir cüz elluw putqa çeyin* bėredi (1911: 6/13). [Eğer toprağa nur dökerek işlersen o zaman dönümü bir yüz elli puta (ölçü birliğı) kadar ürün verir]. BKYD: Şeyin/Deyin; TT: Değın/Kadar;

Çaqtı: *Qırıq Ėki desyatına çaqtı alğan uçastkeler bar* (1911: 11/13). [Kırk elli desyatına kadar alınan araziler var]. BKYD: Şaqtı; TT: Yakın/Kadar;

Çapuw: *Evveli dāw bir bāygege qarat çawıp* körinçi corğadayın salğan bekke (1911: 9/17). [*İlk önce* dev bir at yarısına kara at gibi koşturup, görünsene adeta yürüyen beye]. BKYD: Şabuw; TT: Dörtнал gitmek;

Çığıs: *Aral kölinin Temirqazıq hem kün çığıs caqlarınnan Qazaqlar birte birte Türkmenderge caqındasıp qatar otıra bestağanlar* (1911: 9/2). [Aral gölünün hem Kutupyıldızı hem de doğu taraflarından Kazaklar yavaşça *Türkmenlere yaklaşıp beraber* oturmaya başlarlar]. BKYD: Şığıs; TT: Doğı;

Çėber: *Bir üyde Qazaqdın minisker çėberleri* kündiz tün istep catadı (1911: 7/8). [Bir evde Kazak'ın uzman ustaları gece gündüz çalışır]. BKYD: Şeber; TT: Usta;

Çäre: *Cėterlik aqşa da tabılmışlar lekin ne çäre?* (1911: 6/23). [Yeterli para da bulunmuş, lakin ne çäre?]. BKYD: Şara; TT: Çare;

Çoplan: Öleñ meniñ **çolpanım**, *ayım, küñüm* (Cumabayev 1913: 1). [Şiir benim çobanyıldızım, ayım ve güneşim] vb. BKYD: Şolpan; TT: Çobanyıldızı;

/h (ح)/ > BKYD /Ø/

Çağdaş Kazak Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin başındaki h/h ünsüzü büyük ölçüde düşer (Tamir 2012: 438). Aynı durum dergi dilinde de görülmektedir. Örneğin:

Hısáb: *Qazaq cêrdi padşahlıqdan sroksiz arendağa alğan hısábında* (1911: 4/3). [Kazak toprağı Çar'dan süresiz kiraya almış hesabında]. BKYD: Esep; TT: Hesap;

Hükümet: *Birazdan beri Yemen ğarapları bunt çığarup hükümetke qarısı keldi* (1911: 4/8). [Kısa bir süre önceden beri yemen Arapları eylem yaparak hükümete karşı gelmektedir]. BKYD: Ökimet; TT: Hükümet;

Hâkim: *Bir cıldan şoñ hâkimlerine ğarız etüp, qaytadan Astrahanğa kelüp oturuwlarını ötingenler* (1911: 9/9). [Bir yıl sonra hâkimlerine arz ederek yeniden Astragan'a gelip yerleşmelerini istediler]. BKYD: Äkim/Bekem; TT: Hâkim;

Hâzir: *Memleketiniñ her bir buruşından bul toy üçün hâzirlenup catqan* (1913: 2/25). [Memleketinin her köşesinden bu şölen için hazırlanmaktadır]. BKYD: Äzir; TT: Hazır;

/h (ح)/ > BKYD /Ø/

Hiç kimdi: *Tünde bazarda qarawıldasdan başka hıç kimdi körüwge bolmaydı, tamaq izdep cürgen it-mit bolmasa* (1912: 7/30). [Gece pazarda bekçiden başka kimseyi göremezsin, yemek arayan it, köpek olmazsa]. BKYD: Eşkimdi; TT: Hiç kimseyi;

Huner: *Bir mu'allima cüzden asuw qız balalarını oqtutıp, qol huneride üyretedi êken* (1913: 2/29). [Bir kadın öğretmen yüzden fazla kız çocuğı hem eğitiyor hem de el sanatıyla ilgili bazı şeyler öğretiyormuş]. BKYD: Öner; TT: Hüner;

Hevâ: *Zor zor appaq etüp ağartılğan, bölmeler carıq, hevâsı mol* (1911: 9/14). [Büyük büyük bembeyaz aklanmış odalar aydın, havası bol]. BKYD: Awa; TT: Hava;

/f (ف)/ > BKYD /p (پ)/

Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerdeki *f*ler Türkiye Türkçesinde korunurken Kazak Türkçesinde çoğunlukla *p* olmuştur (Doğan ve Şuataman 2007: 174).

Fikr: *Birine biri qarşı bolğan fikrlerdi cazup salıstırğanda barlıq rāshlıq açılattındığı her kimge belgili bir ğaqıqatdır* (1912: 1/3). [Birbirine karşı fikirler yazılıp karşılaştırılsa tüm gerçeğin belli olacağı herkesçe bilinen bir hakikattir]. BKYD: Pikir; TT: Fikir;

Falança: *“Oybay! Ana cılda dumağa falança, tügençeler barğan, olarda tük bitirgen coq” degen ümitsizlikte tastap halqımızdın qatarğa qoşılıuın oylarğa kerek* (1911: 5/4). [“Eyvah! Geçen yıl dumaya falanca filancalar gitmişti, onlar da bir şey beceremedi” denen ümitsizliği bırakıp halkımızın durumunun iyileşmesini düşünmek gerek]. BKYD: Pälence; TT: Falanca;

Fetvâ: *Ya Qazaq halqı! Oquw ilmine qaray köçsek. Aqşaqal, qara şaqaldarımız hem caña talap casdarımız oşuwğan fetvâ qılup balalarımızdı neçikde bolsa oqıta berelik* (1911: 6/18). [Ya Kazak halkı! Eğitime doğru gidelim. Aksakal, kara sakallarımız ve yeni yetişen gençler bu sözü fetva bilerek çocuklarımızı ne de olsa okutalım]. BKYD: Pätuwa; TT: Fetvâ;

Farz: *İlm farzı yaranlar urğaçı erkeq barına* (1911: 7/14). [İlim farzdır topluma, dişi erkek hepsine]. BKYD: Parız; TT: Farz;

Çekim Eklerinin İmlâsı

Çokluk ekinin (-LAr) kullanılışı:

Ayqap dergisinde çokluk ekinin tüm varyantı kullanılmıştır. Ancak ünsüz uyumuna uyulmadığı görülmektedir:

Casdar: *Atamız burınğı ötken nādān bolğan, casdarı kerige yerüp ülgi alğan* (1911: 5/19). [Atamız eskiden cahilmiş, gençleri yaşlıyı takip edip örnek alan]. BKYD: Jastar; TT: Gençler;

Hunerpazlar: *Bizdende çığup çatır hunerpazlar, milletin ğamın oylağan şahpazlar* (1911: 5/20). [Bizde de çıkmakta hünerliler, milletin gamını düşünen şahbazlar]. BKYD: Önerpazdar; TT: Sanatkârlar;

Curtdar: *Qalayşa bizdin Qazaq kence qalğan, özindey başka curtdar* hüner alğan (1911: 5/19). [Ne oldu da bizim Kazak arkada kalmış, başka halklar hüner öğrenirken]. BKYD: Curttar; TT: Milletler;

Qartdar: *Ane qartdar* içi tısı qaltıraydı! Mine casdar künden küнге caltıraydı! (1911: 10/21). [Yaşlılar içi dışı titremektedir! İşte gençler gün geçtikçe parlamaktadır!]. BKYD: Qarttar; TT: Yaşlılar;

Halqdar: *Biraq Qazaq şahārādağı* quldıq cayın awızğa alğanda burıngı kultur-nıy *halqdar*da qalıp bolğan bir adamdı bir adam iyelenüw dep uqpasqa kerek (1915: 1/1). [Ancak Kazak saharadaki kölelik meselesini dile getirdiğinde eski kültürlü haklarda kalıp olan bir insana başka bir insanın efendi olması diye anlamamış olsa gerek]. BKYD: Halqtar; TT: Halklar;

‘Aşqlar: *‘Aşqlar carın izdep oylağan kün* (Cumabayev 1913: 15). [‘Aşıklar yarını arayıp düşünen gün]. BKYD: Ğaşıqtar; TT: ‘Aşıklar/Sevgililer;

Ayqap dergisinde çokluk ekinin ses uyumuna uyarak ve uymadan yazılan şeklini görmek mümkündür:

İsder/İsler: *Dunyā, āhıret islerimiz ilm bilimge barup tirelgenlikden bilimdi boluvğa, nadan qalmasqa buyurğan* (1911: 5/6). [Dünya ahret işlerimiz bilime dayandığından dolayı bilimli olmayı, cahil kalmamayı emretmiştir]. Nendey mecliske bolsada olar erler menin birge barıp, erlerdiñ kelispegen *isderi bolsa mindep, hiç orında orınsız cebrçilik körmeydi* (1911: 12/15). [Hangi toplantıya gitse de onlar erkeklerle beraber gidip, erkeklerin uygun olmayan işlerini eleştirip, hiç bir baskıya maruz kalmazlar]. BKYD: İster; TT: İşler;

Casdar/Castar: *Castaraw fikri açıq catpa qarap! Risāle gazit jurnal eser qarap* (1911: 5/20). [Gençler fikri açık yatma bakıp! Risale gatete dergi eser bakıp]. *Halqımız ilgeri atdap barıp çatır, Fikirli casdarımız qalam ustap* (1911: 5/20). [Halkımız ileri hamle yapmakta, Fikirli gençlerimiz kalem tutup]. BKYD: Jastar; TT: Gençler;

Adamlar/Adamdar: *Munanşoñğı adamlardın* köbirek quldıqqa tüsuwine sepep bolğan bir zor vaq’a Coñğar memleketiniñ bıtırawı boldı (1915: 1/3). [Bundan sonra adamların daha çok köle olmasına sebep olan bir büyük vaka Cungar memleketinin parçalanması oldu]. *Orta cüzdiñ adamdarı bastığı Abılay han bolıp, coñğarlarğa köp cebr çağdaylar isdep köp mañda adamdarın tutqınğa aldı* (1915: 1/3). [Orta yüz mensuplarının önderi Abılay Han, Cun-

garlara çok saldırı yaparak birçok bölgeyi işgal etti]. vb. BKYD: Adamdar; TT: Adamlar/Kişiler;

Bugünkü Kazak yazı dilinde 3. çokluk şahısta kullanılan isim veya fiil sözcüğe çokluk eki eklenmez. Abılqasımov'un da ifade ettiği gibi (2011: 33), dergi dilinde Oğuz grubu dillerine ait unsur olarak 3. çokluk şahısta çokluk eki eklenen sözcükleri görmek mümkündür. Örneğin,

Bizge doscarları kelup habar bedriler (1912: 8/189). [BKYD: Berdi; TT: Verdiler; Bize dostları gelip haber verdiler]. *Olar munın kelgenin bilmegender edi* (1912: 2/33). [BKYD: Bilmegen; TT: Bilmeyenler; Onlar bunun geldiğini bilmemişler idi]. *Bu bes altı mın aqsağa mektep, medrese salup balaların oqut-salar* (1912: 8/191). [BKYD: Okutsa; TT: Okutsalar; Bu beş altı bin paraya mektep medrese yaparak çocukları okutsaydılar]. *Ğaziz caslardı ğılım bazarı men tanıs edup, millette hidmet etseler edi.* (1911: 5/9). [BKYD: Hizmet etse; TT: Hizmet etseler; Aziz gençleri bilim ile tanıştıırıp millete hizmet etseler idi].

Hâl Ekleri

Ayqap dergisinde hâl eklerinin bugünkü Kazak yazı dili ile ortak ve farklı kullanılışlarını görmek mümkündür. Mağcan Cumabayev'in **Çolpan** şiir kitabında ise, hâl eklerinin bugünkü Kazak yazı dilinden farklı kullanılışı tespit edilmemiştir. Dolayısıyla burada sadece *Ayqap* dergisindeki hâl eklerinin farklı kullanılışlarına değinilecektir.

İlgi Hâli Eki

Dergide -nıñ/niñ/dıñ/diñ nadir olarak da -tıñ/tıñ ekleri kullanılmıştır. Ancak bu eklerin sık sık düşürüldüğünü de görebiliyoruz:

Başqalar qatarına kire almadiq (1911: 8/18). [Başkalar ekibine giremedik].

Qazaq şakirdler hem mollaları nazarına (1911: 10/7). [Kazak şakirtler ve mollaların dikkatine].

Bununla birlikte dergide Çağdaş Kazak Türkçesinde “-lık” isimden isim yapım eki (Oğuz grubu lehçelerinde “-lı”) ilgi hâl eki fonksiyonu üstlenmiştir. Örneğin,

Cerdin bası padşahlık bolgan menen şıwı Qazaqdiki (1911: 6/3). [Başkanlık Çar'ın olmasına rağmen suyu Kazaklarındır].

Mınaw artıq, degen cır haman hazinalık fa'idesine alına beredi (1912: 3/51).
[Bu fazla denen toprak hemen zümrenin hesabına alınır].

İlgi hâli eki, bugünkü Kazak yazı dilindeki “meniñ” kullanılışı yerine “menim” yazılmıştır:

Menim bul sözime şakirddiñ birewi bulay cawap qaytardi (1911: 8/6). [Benim bu sözüme şakirdin birisi şöyle cevap verdi].

Menim salemimdi hoş almadı (1912: 8/190). [Benim selamımı almadı].

Mınaw benim bayağı ekemnen qalğan cır (1912: 2/40). [Bu benim babamdan kalan eski toprak].

1. şahıs çokluk iyelik çekiminde de, Oğuz lehçelerinde olduğu gibi bizim (-im) olarak verilmiştir. Bu ek bugünkü Kazak yazı dilinde, bizdiñ (-diñ) şeklinde kullanılmaktadır (-im>-diñ). *Bizim basqarmamızğa Ayqapqa basılsun dep söz cazıp ciberuçilerge ötiñiñ* (1912: 2/ ilk sayfa). [Bizim başkanlığımıza Aykap'a basılsın diye yazı yazıp gönderenlere dilek].

Yönelme Hâli Eki

Kazak Türkçesinde yönelme hâli eki iyelik eki almamış isimlerden sonra -ĞA şeklinde; isimlerin iyelik eki almış şekillerinin bazılarında ise -A şeklindedir.

Dergide yönelme hâli (-ğa, -ge) ekinin yerine bulunma hâli (-da, -de) eki kullanılmıştır:

Onda barğañoñ kün körüwleri qıyın boldı (1911: 9/8). [Oraya gidince hayatları zorlaştı]

Bir mua'llima cüzden asuw qız balalarını oqıtıp, qol huneride üyretedi eken (1913: 2/29). [Bir öğretmen yüzden fazla kız çocuklarını okutarak onlara el işi öğretiyormuş].

Görüldüğü gibi “baruw” [gitmek], “üyretuw” [öğretmek] fillerinden önce gelen sözcükler yönelme durumunu ifade etmektedir fakat şekil olarak bulunma durumundadır.

Belirtme Hâli Eki

Çağdaş Kazak Türkçesinde belirtme hâli eki -nI şeklindedir. 3.şahıs iyelik eklerinden sonra ise -n şeklindedir (Tamir 2012: 452). Dergi Arap alfabe-siyle yazılmasına rağmen kelimelerin yazımında fonetik kuralları dikkate

alınmıştır. Ekin günümüz Kazak Türkçesinden farklı kullanımlarını dergide görebiliyoruz:

Birincisi, dergide belirtme durumunda olan 3. şahıs iyelik eki almış kelimelerde yükleme durumu ekinin düzenli olarak düştüğü görülür:

... *cögarı uluğlarğada bildirüw poçetny kaftan hem maqtaw qağazları aldı* (1912: 11/ 255). [Yukarıdaki büyüklere bildirerek onur kaftanı ve övgü mektubu aldı].

Keleşek 1913 cıl üçin cazılıw defteri aşub, curnalımızdı ayına eki şıgaruwğa talapdandık (1912: 14/300). [Gelecek 1913 yılı için abonelik defteri açarak dergimizi ayda iki kere çıkarmaya karar verdik]

Istansa turışılar istansa üyleri saluwğa meynetder bolashaq (1911: 9/14). [İstasyon sahipleri istasyon evleri kurmayı planlıyorlar].

İkincisi, dergi dilinde belirtme yerine yönelme durum ekinin kullanılması:

Munday toylarğa Rusşa yubiley dep aytadı (1912: 8/187). [Böyle kutlamalara Rusçada jübile denir].

Keş anaw eki mirzağa özi üyretip kündüz üşewlep oqıtqanlar (1911: 6/17). [Akşam şu iki beye kendisi öğretti, gündüz de üçü ders verdi].

Tünde cılqığa küzetke ciberüw kerek” (1913: 2/39). [Gece atları beklemeye göndermek lazım].

Bulunma Hâli Eki

Kazak Türkçesinde bulunma hâli, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tonsuz ünsüzlerden sonra -ta, -te; diğer tüm hallerde -da, -de şeklinde kullanılır (Doğan vd. 2007: 186). Teklik ve çokluk III. şahıs iyelik eklerinden sonra geldiğinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi araya zamir n'si girer (Tamir 2012: 453).

Türk lehçelerinin çoğunda “qaluw” [kalmak] fiili “-da” bulunma durumu eki alırken, dergi dilinde hem bulunma hem yönelme durumuyla paralel kullanılmaktadır. Örneğin,

Qız satpağan Rus, Nogay alğa kētpese artqa qalğan coq (1911: 10/12). [Kızlarını satmayan Ruslar ve Nogaylar öne geçemediler ama geride de kalmadılar]. Bu cümledeki kullanım Kazak gramerine uymamaktadır. Bugünkü Kazak Yazı Dilindeki kullanılışı “artta qalğan coq” şeklindedir.

Basım biraz mihnetke qalar edi (1912: 10/225). [Başım biraz mehnata kalırdı].

Şaruwa caysız halge qalup tur (1911: 7). [İş kötü durumdadır].

Örneklerde “qaluw” [kalmak] fiili bulunma durumu yerine yönelme durumuyla birlikte kullanılmıştır.

Ayrılma Hâli Eki

Çağdaş Kazak Türkçesinde ayrılma hâli eki -DAn şeklindedir. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ünlüyle veya sedasız üzsüzle biten isimlerden sonra ek -dan, -den şeklinde; sedasız ünsüzle biten isimlerden sonra ek -tan, -ten şeklindedir. -nan, -nen şekli ise m, n, ñ ile biten isimlerden sonra ve isimlerin teklik I. şahıs ve teklik II. şahıs iyelik eki almış şekilleri ile çokluk II. ve III. şahıs iyelik eki almış şekillerinden sonra gelmektedir (Tamir 2012: 454). Dergide ise bu ekin hem “-nnAn”, hem “-ndAn” şekli kullanılmıştır. Bu durum ayrılma hâli eklerinin Oğuz grubu lehçelerinde olduğu gibi teklik III. şahıs iyelik eklerinden sonra zamir n’si aldığı söz konusudur. Örneğin:

Sandıqmñ sırtın körüp işinden küder üzbe (1911: 8/15). [Sandığın dışını görüp içinden umudunu kesme].

Bizniñ burınğı ötken atalarımız ken sağrânın bir çağınman ekinşi çağına köşüp cürdi (1911: 10/1). [Bizim atalarımız geniş saharanın bir tarafından diğer tarafına göç etmişler].

Memleketiniñ her bir buruşından bul toy üçün hazırlanıp catqan (1913: 2/25). [Memleketin her köşesinde bu şölen için hazırlıklar yapılıyor].

Örneklerde görüldüğü gibi “-dAn, -nAn” eklerinin yanı sıra bir de **zamir n’si** bulunmaktadır.

Vasıta Hâli Eki

Dergi dilinde “ile”, “ilen”, “men” en sık olarak da “menen” kullanılmıştır:

Mırza Aqayev çağıruvı ile Qarqaralığa kêtdim (1911: 10/9). [Mırza Akayev isimli davet edici ile Karkaralı’ya gittim].

Sultan Qaratayev ilen Andican Cubangali (1911: 11/12). [Sultan Karatayev ile Andican Cubangali].

Gubernator ve başqalar barşa on şaqtı pavoske men keldiler (1912: 7/152). [Gubernator ve başqlarları tümü on civarında fayton ile geldiler].

Hüseyniñ cas balaları menen eki cas hātunı qarşı çıqdı (1911: 10/9). [Hüseyniñ in genç çocukları ile iki genç kadını karşı çıktı].

Bul kişi menen biraz söylesup tanıştıq (1912: 2/27). [Bu kişi ile biraz söylesip tanıştık].

Bugünkü Kazak Yazı Dilinde vasıta hâli eki artık ekleşmiş ve kelimeye bitişik yazılmaktadır.

Ek Fiil “tur”

Günümüz Kazak Türkçesinde bu kullanım mevcut değildir. Dergi dilinde ise “**dır**” eki düzenli olarak III. teklik şahıs yüklem kategorisinde ve III. şahıs fiil çekimlerinde kullanılır. Örneğin:

Yüklem ismi olduğu durumlarda: *Her millet ve her curt muzıkasız turalmaydı. Bul anıq bolğan bir meseledir* (1915: 3/40). [Her millet ve her halk müziksiz yaşayamaz. Bu tespit edilmiş bir meseledir].

Birine biri qarşı bolğan fikirlerdi cazıp salıstırğanda barlıq raslıq aşlatıǵındıǵı her kimge belgili bir şaqıqatdır (1912: 1/3). [Birbirine zıt olan fikirleri yazarak kıyaslayınca bütün gerçeklerin ortaya çıkacağı herkese malumdur].

Yüklem sıfat olduğu durumlar: *Qollarıñnan kelgenşe cardem etüwleri ma’lumdur* (1913: 2/44). [Ellerinden geldiği kadar yardım edecekleri malumdur].

Küygen üydiñ ornınday bolub kaluı şeksizdir (1911: 6/5). [Yanan evin yeri gibi kalacağı şüphesizdir].

Men sekildi cılawşıl köbdır (1911: 5/21). [Benim gibi ağlayanlar çoktur].

Qıtay Qazaqlarda qoy malı köp, başqa mallar azdır (1912: 10/225). [Çin Kazaklarında koyun çok, diğer hayvanlar azdır].

3. şahıs fiil çekimlerinde: *Lam mimdöp keri ketsin, desem elim; Bilgendir aytadıñ döp cürme aytewir* (1915: 6/95). [Lam mim deyip geri gitsin desem elim; Bilendir söylemedin deyip küsme].

Coq taqşır endi şabrlıq qıla-qıla mesdëgimiz şarğaydı, sizdide “bilmeydi” demeymiz, onsoñ qolınan is kēlip catqan adamdarımızdıñ barında “deneme bilmey

tuğın cürgekte soğulğandır” dep ayta almaymın, qaytseñde qala bolıp cër alıp qalmay rëtimiz bolmas (1912: 8/175-182). [Yok efendim artık sabır ede ede takadımız sarardı, sizi de “bilmez” demiyoruz, sonra elinden iş gelen adamlarımız varken “bir şey bilmeyen birisine çarpandır” diye söyleyemem, nitekim şehir olup toprak almadan durum iyileşmez].

Dergide “-dır” eki sadece isimlere değil fiilere de getirilebilir. Bununla birlikte “-dır” ekinin Oğuz grubuna ait olduğunu, ağız özelliği taşıdığını ve günümüzde Kazakistan’ın kuzeybatı ağızında kullanıldığını belirtmeliyiz.

Öğrenilen Geçmiş Zaman -GAN ekinin yerine -mış ekinin kullanılması

Geçmiş zamanı ifade eden bu sıfat-fiil eki kuzey grubu lehçelerinde yaygın şekilde kalıplaşmaya uğramış, bu kalıplaşma sonucunda kalıcı isimler ve sıfatlar oluşturmuştur. Kazak Türkçesindeki örnekleri şunlardır: *atalmış* [adı geçen, söz konusu, bahis mevzuu, zikredilen] (Koç 2003: 34) *bolmış* [varlık, yaradılış] (Koç 2003: 69), *jazmış* [yazgı, alın yazısı, kader] (Koç 2003: 125), *qılmış* [suç, cinayet] (Koç 2003: 316), *turmış* [hayat, yaşayış, yaşantı] (Koç 2003: 522). Dergide ise -mİş ekinin ağırlıklı olarak sıfat fiil ve nadir olarak zaman kipi olarak kullanıldığı görülür.

-mİş ekinin zaman eki olarak kullanımı: Céterlik aqşada **tabılmışlar** lekin ne çäre? (1911: 6/23). [Yeterli para da bulmuşlar, ama ne yapılabilir?]

-mİş ekinin sıfat-fiil olarak kullanımı: Dergide -mıŞ eki genelde aytuw (söylemek) fiiliyle kullanıldığı görülür. **Ayılmış** kızdı öz rizalığı menen alub qaşqan (1913: 2/49-50). [Adı geçen kızı kendi rızasıyla kaçırmışlar]. *Uşbu cogarıda ayılmış isler* (1911: 5/8). [Şu yukarıda bahsedilen işler]. *Ha-zir qısqartılmış tertipde obşestvennoy upravleniye boldı* (1912: 2/40). [Şimdi kısaltılmış tertipteki bir kamu yönetimi oluştu].

Günümüz Kazak Türkçesinde -mıŞ/-mıs kalıplaşmış isimlerde görülmektedir: *turmış* [hayat], *bolmış* [varlık], *kılmış* [suç] vb.

Gelecek Zaman eki olarak kullanılan (-Ur)

Jurnalğa basılır dep ümid ètemin (1911: 5/12). [Dergiye basılacak diye ümit ederim].

Qazaq tilinde kitap cazuwğada bolur (1911: 5/5). [Kazak dilinde kitap yazılacak].

Surağan dört sualñızğa keleşek 3nşi nömerde cawap berilür (1913: 1/25). [Sorduğunuz dört soruya gelecek üçüncü sayıda cevap verilecek].

Bek köp mektep aşıp bolur edi (1911: 6/17). [Çok mektep açılacak idi].

Gelecek Zaman eki olarak kullanılan (-ACAK)

Günümüz Kazak Türkçesinde bu ek sadece kalıplaşmış isimlerde görülmektedir: *köreşek* [görecek, baştan geçen olay] (Koç 2003: 75), *beresek* [verecek borç] (Koç 2003: 65), *bolaşaq* [gelecek, istikbal] (Koç 2003: 69), *alaşaq* [alacak borç] (Koç 2003: 123), *keleşek* [gelecek, istikbal] (Koç 2003: 196).

Dergide ise bu ekin hem zaman eki hem sıfat-fiil eki olarak kullanıldığı aşğıdaki örneklerde görülmektedir:

Zaman eki olarak kullanımı: *Jurnalımız hazirge ayına bir mertebe şıgıp turacaq* (1911: 11/20). [Dergimiz şimdilik ayda bir kere çıkacak].

Qıtaydñ Suñğari değen özeninde Rusya kemeleri toqtawsız cürecek (1911: 6/6). [Çin'in Suñgari nehrinde Rus gemileri durmadan hareket edecek].

Sol soğısqa cüz cıl toluw sebepli "jubiley" casalacaq (1912: 7/165). [O savaşın 100.yıldönümü olduğu için bir kutlama yapılacaktır].

Duma taratilsada sentyabr başına şeyin deputatlarğa calovaniye haman berilip turacaq eken (1912: 6/144). [Meclis dağılsa bile Eylülün başına kadar milletvekillerine ödeme yapılacaktır].

Sıfat-fiil olarak kullanımı: *Qazaq tarihına altın menen cazılıp qalacaq M. Seralin...* (1912: 6/141). [M. Seralin'in ismi Kazak tarihine altın harflerle yazılacaktır].

Orınborğda şıgacaq Qazaq tuwralı (1913: 2/41). [Orenburg'da çıkacak olan Kazak gazetesi hakkında].

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Bugünkü Kazak Türkçesi ağırlıklı olarak eski Kıpçak dilinin özelliklerini taşımakla beraber Göktürk metinlerinin dil özelliklerini de iyi yansıtır. Ayrıca Çağatay Türkçesinin de izleri belirgindir. Kazak edebî dilinin tarihî gelişimi *sürecinde Arapça, Farsça, Moğolca ve Rusçadan* etkilendiği bellidir. Eski devirlerden beri Doğu edebiyatının edebî ve dinî kaynakları aracılığıyla Kazakçaya

giren kitabi dil unsurları, bugünkü Kazak edebî dilinde de aynı ve farklı fonetik söyleyiş ile kullanılmaktadır.

Rus Misyoner-Türkologları tarafından 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dil biliminde kullanılmaya başlayan kitabi dil teriminin ortaya çıkmasında, Ruslar tarafından sömürge halklara yönelik yürütülen “böl-parçala-yönet” politikasının etkisi görülmektedir. Zira Rusların Çarlık döneminden beri hâkimiyeti altındaki uluslara uyguladığı siyasi politikalarında onların tarihsel bağlarını kesmek için birbirinden ayrı bir millet olarak gösterme teşebbüsü hâkimdi. Bu süreç farklı milletler olma bilincinin gelişmesine, konuşma dillerinden ayrı ayrı yazı dillerinin meydana getirilmesine neden olmuştur (Aça 2013: 2). Kitabi dil kavramı, Kazak Türkçesi dil biliminde terim olarak 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yayımlanan eserlerde kullanılan edebî dilin özelliğini bildirmekle beraber 20. yüzyıldan önceki devre ait dil unsurlarını da kapsar. 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başında yayımlanan edebî eserlerle birlikte gazete ve dergilerde yayımlanan yazılarda kullanılan kitabi dil unsurlarının bugünkü Kazak yazılı edebî dilinin gelişip oluşmasında önemli yeri vardır.

Kazak dil biliminde “kitabi dil” kavramına ilk defa S. E. Malov’un çalışmasında yer verilmiştir. W.Radlof’un araştırmalarında da Kazak edebiyatının ürünleri “nesir söz (qara söz)” ve “kitabi şiir” olarak değerlendirilmiştir (Sadaqbayev 2002: 8, 11). Kazak dil biliminin ilk araştırmacısı olarak bilinen N. İ. İlminskiy, Kazak Türkçesindeki kitabi dil unsurlarının yapma, değişik dil ve lehçelerin tesadüfi ve keyfi karışımından ibaret olduğunu bildirmektedir (Kutalmış 2007: 173). Bunun yanında lehçelerine göre ayrılan yeni ulusları ortaya çıkarma teşebbüsü alfabe değişimleriyle gerçekleşmiştir (Roy 2000: 116-121).

Bu bağlamda 20. yüzyılın başında Kazak aydınları arasında da alfabe meselesinin tartışılarak gündemde tutulduğu bellidir. Daha ziyade 1861-1929 yılları arasında yaşanan alfabeyle ilgili tartışmalarda kadimci, ceditçi ve batıcı aydınların arasında üç farklı görüş öne sürülmüştür:

1. Arapça ve Farsça sözcüklerin aslına göre yazılması: 19. yüzyılda Kazak topraklarında resmî dil olarak Tatarca kullanılıyordu. Bozkırın göçebe halkı Tatar hocaların açtığı medreselerde eğitim alıyordu. Dolayısıyla 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Türkistan’da Tatar kültürü hâkim olmuştur (Auelbekova 2004: 109). Bu dönemde Türk kökenli halklar Arap alfabesini kullanmak-

taydı. Birçok sözcüğün yazılışı aynı olsa da her Türk boyu kendi şivesine göre farklı telaffuz ederdi. Örneğin, m.l.t. (ملت) harfleriyle oluşan sözcükler aynı şekilde millet, milat veya mellat olarak okunabilirdi (Roy 2000: 119). Arapça ve Farsça sözcüklerin Arap alfabesiyle asılları gibi yazılması, Türk halkları arasındaki çeşitli telaffuz farklılıklarını örtüyordu. (Kutalmış 2004: 7). Zira Kazak Türkçesi her ne kadar kalabalık bir Türk boyu tarafından geniş bir coğrafyada konuşulan zengin bir Türk lehçesi olsa da konuşulduğu gibi yazıya aktarılan bir dil değildi (Özdemir 2009: 1701). Bu yıllarda birçok akraba Türk topluluğu (Kazak, Karakalpak, Özbek, Noğay vb.) Arap alfabesini kullandığından dolayı kaleme alınan yazılarında ortak imlayı kullanıyorlardı. Bu bağlamda Kazak şair ve ozanlarının eserleri de Arap alfabesiyle Çağatay/Tatar imlasına göre neşredilmiştir. Bu metinler dil kullanım özelliğine göre fonetik farklılıklarla okunduğu bellidir. Mevcut durum akraba toplulukların arasında kültürel birliğin artmasına neden olabiliyordu.

İdaresi altındaki ulusların birleşmesinden sakınan Çarlık Rusyası, silahlarının “okul”, “öğretmen” ve “yerel dil” olması gerektiğine işaret ederek (Kutalmış 2007: 173) misyonerlik faaliyetlerini bu alanda yoğunlaştırmıştır.

2. İslah edilmiş Arap alfabesi: 1910 yılına kadar Arap grafiğine dayanan alfabeği kullanan Kazak Türkleri, 1910 yılından sonra Ahmet Baytursinov'un ıslah ettiği Arap alfabesi temelindeki yeni Kazak alfabesini kullanmışlardır (Auelbekova 2004: 114). Ahmet Baytursinov tarafından Usûl-ü Savtiye [Fonetik metot] ile tertip ederek 1912 yılında Orenburg'da basılan *Okuw Qurahı* adlı 40 sayfalık Kazakça alfabe kitabı (Özdemir 2008: 66) öğretmenlere Kazakça alfabe ile ilgili rehber kitap niteliğinde olmuştur. Bu eserdeki bilgiler geliştirilerek daha sonraki yıllarda birçok kere bastırılmıştır. Bununla birlikte Ahmet Baytursinov'un büyüklere Kazakça öğretmek için ses özelliklerine göre düzenlenmiş olan *Elippe Astarı* ve *Sawat Aşqış* adlı alfabe ile ilgili diğer eserleri de bulunmaktadır. 1912 yılından sonra yayınlanan edebî eserlerde, dilbilimciler tarafından ıslah edilen Kazak yazı dilinin imlası kullanılmaya başlanmıştır. *Töte cazuw* olarak adlandırılan bu alfabe batı Türkistan'daki Kazaklar arasında 1929 yılına kadar, Doğu Türkistan'daki Kazaklar arasında 1960 yılına kadar kullanılmıştır. Kılıç (1997: 31), Kazak yazı dili imlasındaki değişimi şu cümlelerle anlatmaktadır:

Kazak dil bilimcisi Ahmet Baytursinov, 1913 yılında Qazaq gazetesinin kuruluşundan sonra bu yayın organında Arap esaslı yazıyı, başka bir ifadeyle

eski Çağatay dilinin imlasını ıslah etmiştir. Doğu Türk yazı dili imlasındaki üç ünlü harfe altı tane daha ekleyerek ünlü harf sayısını dokuz taneye çıkaran Baytursinov, gerek duyulmayan (peltek se “ث”, hı “خ”, zel “ذ”, sat “ص”, dat “ض”, tı “ط”, zı “ظ”, ğayn “غ”) ünsüz harfleri atmış ve gayn “غ” yerine ayn “ع” harfini geçirmiştir. Çift dudak v’sini göstermek için üzeri üç noktalı vav “ؤ” harfini eklemiştir.

19. yüzyılın başından itibaren Kazak Türkçesinin yazılı dili oluşmaya başlamasına rağmen 20. yüzyılın başlarında Ahmet Baytursinov’un Arap alfabesini Kazak Türkçesi fonetiğine göre yeniden düzenlemesiyle ayrı bir yazı dili teşekkül etmiştir.

3. Kiril alfabesi: “1870 yılında Rusya Eğitim Bakanlığı “Rusya’da yaşayan Müslüman Halkın Eğitimi” hakkında kanun hazırladı. Bu kanunda N. İ. İlminski’nin Türkistan’ı Ruslaştırmak ve Hıristiyanlaştırmak siyaseti doğrultusunda hazırladığı program temel olarak alındı” (Egamberdiyev 2002: 65). Bu metotların en önemlisi şunlardır:

Dersler yerli dilde, ancak Kiril alfabesiyle okutulacaktı. N.İ. İlminski Türk boyunun kullandığı lehçeyi, Rus alfabesinde, ayrı bir dil gibi öğretmeyi teklif etmiş ve bu teklifi de Rus Eğitim Bakanlığına kabul ettirmişti (Kirişçioğlu 1999: 124). Mesela, Kazak Türkleri alfabesine 33 harften oluşan Kiril alfabesinin dışında ә [ä] Ғ [ğ], Ң [ñ], Ү [ü], ө [ö] sesleri eklenmiştir (Egamberdiyev 2002: 65). Böylece Kazak Türklerinin konuşma dilinin talaffuzu yazı diline geçirilmiştir. Bu değişim Orta Asya’daki diğer Türk lehçelerinin alfabelerinde de uygulanmıştır. Bunun sonucunda birbiriyle konuştuğu ya da yazıştığı zaman iyi anlaşılan bu halklar, alfabe değişikliği yapıldıktan sonra ortak seslerin farklı harfler ile gösterilmesi nedeniyle dil birliğini kaybetmişlerdir.

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başında Kazak Türkçesi dil biliminde yaşanan değişimlerin sonucunda yazı dilinde imla kuralları belirlenmiştir. Buraya kadar ele aldığımız dil politikası ve alfabeyle ilgili kısa değerlendirmeden sonra Kazak edebî dilindeki kitabi unsurlara değinmenin isabetli olduğunu düşünmekteyiz.

Çalışmamızda incelenen *Ayqap* dergisi ile Mağcan Cumabayev’in Çolpan şiir kitabının aynı imla kuralına göre yazıldığı söylenemez. Hatta *Ayqap* dergisinde dönemdeki edebî eserlerde kullanılan imladan farklı kullanılışları görmek mümkündür. Bu husus basın dilinin özelliğini ortaya koymaktadır. Cumaba-

Yev'in Çolpan kitabında yer alan şiirlerinin metni dil bilgisi bakımından ele alındığında *Ayqap* dergisine nazaran düzgün bir imlaya göre yazıldığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak bu kitabın Tatar yazar Ğalımcan İbrahimov'un tarafından tertip edilmesi ve Mağcan Cumabayev'in Tatar kültüründen etkilendiği gösterilebilir.

Çalışmamızda örneklerle sunduğumuz kitabi dil unsurlarının Kazak yazı dili tarihinde önemli yeri vardır. Dil bilimi açısından ele alındığında kitabi dili ile bugünkü Kazak edebî yazı dili arasındaki bazı farklılıkları şu ifadelerle göstermek mümkündür:

Arapça ve Farsçadan girerek Kazak Türkçesinin sözcük hazinesini zenginleştiren sözcükler vardır: *kitap, ğılım, azat, habar, ayna* vb. *Ayqap* dergisindeki bazı yazılarda Kazakça ifadenin yerine Arapça ve Farsça karşılıkları tercih edilmiştir. Örneğin, *madıh söz* (maqtaw söz / takdirname) (1911: 5/13), *sulh* (beybişiklik / barış) (1911: 4/7), *tadbir* (basqarma / idare) (1911: 9/2), *muafik* (layıqtı boluw / uygun olmak) (1911: 8/32), *aşna* (tanıs / tanış) (1911: 11/11), *berader* (ağa) (1911: 5/17) vb.

Temel yazı dili olan kitabi dilin özellikleri üzerinde durulduğunda ses uyumuna dikkat edilmediği görülür. Çokluk eki: *Künler, cigitler*. İlgi hali eki: *Qazaqdıñ, üyniñ*. Belirtme hali eki: *Gazetdi, halıqnu*. Yönelme hali eki: *Qazaqğa, ayaqğa*. Bulunma hali eki: *Vaqıtda, avgustda*. Ayrılma hali eki: *Naçalnikden, otdan*. Olumsuzluk eki: *Köşbe, ketbe*. Zaman ekleri: *Asıqğan, ketdi*. Ünlü yuvarlaklaşması: *üçün, körüb, bolub, osuları, üstünde* vb.

Alıntı sözcükler -bazı istisnalar hariç- genellikle asıl imlalarına göre yazılmıştır.

Ayqap dergisindeki belli metinlerde geçen iyelik ekleri Türkiye Türkçesi ile benzerlik göstermektedir. Mağcan Cumabayev'in Çolpan şiiri kitabında ise, iyelik eklerinin farklı kullanılışı tespit edilmemiştir.

Bugünkü Kazak Yazı Dilindeki “j” ünsüzü metinlerde “c” ile yazılmıştır. *Ayqap* dergisinde “j” ünsüzü sadece Rusça sözcüklerde kullanılmıştır. Mağcan Cumabayev'in Çolpan şiir kitabında ise “j” ünsüzü tespit edilmemiştir. Bununla birlikte metinlerde b>p, f>p, ç>j, k>y, q>ğ, l>t ve y>j vb. ünsüz değişimleri de farklılık olarak belirgindir. Örnek olarak alınan metinlerdeki sözcük ve eklerde “ş” ünsüzü bulunmamaktadır. Bugünkü Kazak Yazı Dilinde “ş” ünsüzü ile yazılan tüm sözcükler metinde “ç” ünsüzüyle verilmiştir. Alıntı sözcüklerde

ve eklerde ç>ş değişmesi görülür. “h” ünsüzüyle başlayan kitabi sözcükler Bugünkü Kazak yazı dilinde h ünsüzü düşürülerek kullanılmaktadır.

Açıklamalar

- 1 Kızıl sözcüğü, Rusya Bolşeviklerinin (SSBC) sembolüdür.
- 2 İlk defa *Ayqap* dergisinde (1911: 2/14) yayınlanan Mağcan Cumabayev'in Catır (Yatmakta) şiirinde (2. dörtlüğün son dizesinde) Tanrı sözcüğü, Teñgri (تیركُنْت) şeklinde verilmiştir.
- 3 *Ayqap* dergisinin yazı heyetinde Mağcan Cumabayev ile birlikte dönemin önemli şair ve yazarlarından (Ahmet Baytursinov, Mircaqıp Dulatov, Beyimbet Maylin vb.) otuz kişi olduğu bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Subhanberdina 1963: 295-302.

Kısaltmalar ve Simge

Ar.: Arapça sözcük

BKYD: Bugünkü Kazak Yazı Dilinde

Fars.: Farsça sözcük

TT.: Türkiye Türkçesinde

vb.: ve benzeri

[...]: İfadelerin Kazak Türkçesindeki ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı ile cümle aktarmaları köşeli parantez içinde verildi.

Kaynaklar

- Abilhasimov, Babaş (1965). “*İz Nabludenii Nad Leksikoy Dala Ualayatınıñ Gazeti*”. *Qazaq Tiliniñ Tarihi Tuwralı Zertteveler*. Almatı: Ğılım.
- _____ (2011). *Qazaq Baspasözi men Adebı Tili Tarihi Boyunşa Zertteveler*. Almatı: Til Bilimi İnstitutı.
- Aça, Mehmet (2013). “Misyoner şarkiyatçı Nikolay İvanoviç İlminski'ın Çarlık Rusyasının Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma Politikalarındaki Yeri”. *Yeni Türkiye, Türkçe Özel Sayısı* 55: 1464-1477.
- Auelbekova, Şınar (2004). “Kazaklarda ve Diğer Topluluklara Kiril Alfabetinin Kullanılmasına Dair N. İ. İlminski'nin Düşünceleri”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 148: 107-114.
- Ayqap Dergisi* (1993). (Norman Pub, New York) Mikrofilm. Ankara: Bilkent Üniversitesi.

- Cumabayev, Mağcan (1913). Çolpan. Kazan: Karimovlar Matbaası.
- _____ (1923). “Bazar Cırauv”. *Aqcol Gazetesi* 374. Taşkent.
- _____ (1923). “Berniyaz Küleyev”. *Aqcol Gazetesi*. 22 Şubat. Taşkent.
- _____ (1924). “Aqan Seri”. *Sana Dergisi* 1-2. Taşkent.
- Çekişkesen, Pınar (2011). *Aykap Dergisinde Yayımlanan Dil Yazıları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Devellioğlu, Ferit (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 25. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Doğan, Levent vd. (2010). “Kazak Türkçesi”. *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı*. İstanbul: Kriter Yay. 173-263.
- Tamir, Ferhat (2007). “Kazak Türkçesi”. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. Ahmet Bican Ercilasun. Ankara: Akçağ Yay. 429-480.
- Egamberdiyev, Mirzahan (2002). *Türkistanskiye Vedomosti Gazetesine göre Türkistan'da Ruslaştırma Siyaseti (1870-1917)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kencebayev, Beysenbay (1956). *Qazaq Baspasöziniñ Tarihinen Malimetter*. Almatı: Qazaq Memleket Baspası.
- Keñesbayev İ. K., B. Abilqasimov ve E. Jubanov (1989). “Ayqap Jurnalı Tilindegi Normalanuv Protsesteri”. *Qazaq Adebî Tiliniñ Tarihi Közderi*. Almatı: Gılım. 220-225.
- Keñesbayev, İ. vd. (1987). “Kazak Adebî Tili Tarihinin Zertteluw Jayı men Mindetleri”. *Qazaq Adebî Tili Tarihinin Problemları* (Gılımıy-Teotiyalıq Konferensiyanın Materiyaldarı). Almatı: Til Bilimi İnstitutı.
- Kılıç, Filiz (1997). *Aral-Hazar Grubu Kıpçak Türk Lehçelerinin Karşılaştırılmalı Ses Bilgisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Koç, Kenan, Ayabek Bayniyazov ve Vehbi Başkapan (2003). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Turkistan: Turan Yay.
- Kutalmış, Mehmet (2004). “Tarihte ve Günümüzde Kazakistanın Alfabe Meselesi”. *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 31: 1-21.
- _____ (2007). “Türkolog İlminskiy: Eğitimi, Misyonu ve Akademik Mirası”. *Akademik Araştırmalar Dergisi* 32: 171-184.
- Krişcioğlu, M. Fatih (1999). “Saha Yeri'nde Alfabe Çalışmaları”. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* (Dr. Himmət Biray Özel Sayısı). 122-129.
- Özdemir, Emin (2008). “Ahmet Baytursunov'un Hayatı ve 20. Yüzyılın Başında Kazakistan'da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22: 56-72.

- _____ (2009). “Rusya’nın Kazakistan’da Uyguladığı Kültür Siyasetine Örnek Olarak Dala Vilayeti Gazetesi”. *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/3: 1697-1715.
- Qanarbayeva, Baqıtkamal (2001). “Mağcan Şığarmaşılığının Folklorlık Kırları”. *Ultık Poeziya Padişası*. Almatı: Ortalık Ğılımi Kitaphana.
- Roy, Olivier (2000). *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. Çev. Mehmet Moralı. İstanbul: Metis Yay.
- Sadaqbayev, Tañirbergen (2002). *XIX Ğasırdın II Jartısındağı Qazaq Adebı Tılindegi Kitabi Leksika*. Kandidatıq Dissertasiya. Almatı: Abay atındağı Almatı Memlekettik Universiteti.
- Sızdıqova, Rabiğa (1994). “Milli Dönemden Önceki Kazak Edebi Dili”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1989’dan ayrı basım: 309-311.
- Subhanberdina, Üşkoltay (1963). *Qazaqtın Revalutsiyadan Burınğı Merzimdi Baspasözindeğı Materiyaldar*. Almatı: Qazaq SSR Ğılım Akademiyasınıñ Baspası.
- _____ (1995). *Ayqap*. Almatı: Qazaq Ensiklopedyası.

Literary Elements in Kazakh Literary Language in Early 20th Century within the Context of Ayqap Journal and Mağjan Jumabayev's Poetry

Zhanat Kuanyshbayeva*

Yerlan Zhiyenbayev**

Abstract

The origins of the words, which are defined as literary language, used in Kazakh literary language until the 1930s are rooted in the phases of Old Turkic and Middle Turkic. In other words, the origins of these words go all the way back to the very formation of the Turkic language, which is accepted as the oldest written literary language among the Turkic communities. As a continuation of the old literary language, literary elements were preserved both within the works of the poets, known as the "literary poets" in Kazakh literature, of the first quarter of the 20th century, as well as within the language of the Ayqap journal. Examining the structure of the literary language in Kazakh literature, it can be seen that it consists of Old Turkic words, Arabic, Persian and Chagatai words adopted in the era of Middle Turkish, New Turkish words and Russian words adopted in the Modern Turkish era (19th and early 20th century.) In this study that examines the articles published in Ayqap Journal, published in the Kazakh language (1911 – 1915) as well as the poems published in Mağjan Jumabayev's book entitled Çolpan (1913), the aim is to identify the literary elements used in Kazakh literary language and literature and to present the similarities with and the differences from the modern Kazakh language.

Keywords

Ayqap journal, press language, Kazakh Turkish, literary language, Mağjan Jumabayev's poetry

---

* Res. Assist., Ahmet Yesevi International Turkish-Kazakh University, Department of the Board of Trustees-Ankara/Turkey
canatkuanysbay.84@gmail.com

** Dr., Ahmet Yesevi International Turkish-Kazakh University, Faculty of Philology, Department of Turkish Philology-Turkistan/Kazakhstan
yerlan.zhiyenbayev@ayu.edu.kz

Книжные элементы казахского литературного языка начала XX в. в свете журнала «Айкап» и поэзии Магжана Жумабаева

Жанат Куанышбаева*
Ерлан Жиенбаев**

Аннотация

Слова, использованные в казахском литературном языке до 1930-х годов и определяемые как литературный язык, ведут свое происхождение из древнетюркской и среднетюркской эпох. Иными словами, истоки этих слов восходят к самой ранней стадии формирования тюркского языка, когда были созданы первые памятники на литературном тюркском языке. Элементы книжного языка, как продолжение древнего литературного языка, сохранились в творчестве казахских «книжных поэтов» первой четверти XX в., а также в языке журнала «Айкап», издававшегося в тот же период. Книжный казахский язык с точки зрения словарного состава включает в себя слова из древнетюркского языка; арабские, персидские и чагатайские слова, вошедшие в словарь языка в среднетюркский период; слова, перешедшие в новотюркский и новейший периоды (XIX-XX вв.) из русского языка. В данной статье ставится целью выявление, на материале издававшегося на казахском языке журнала «Айкап» (1911-1915) и книги стихов «Чолпан» Магжана Жумабаева (1913), особенностей книжного языка казахских журналов и литературных произведений первой четверти XX в. и определение общности и различий между ним и современным казахским языком.

Ключевые слова

Журнал «Айкап», журнальный язык, казахский тюркский язык, литературный язык, поэзия Магжана Жумабаева

---

* Ассис., Международный турецко-казахский университет имени Ходжа Ахмеда Ясави; Попечительский совет. – Анкара/Турция
sanatkuanyshbay.84@gmail.com

** д-р., Международный турецко-казахский университет имени Ходжа Ахмеда Ясави; Факультет филологии, отделение турецкой филологии – Туркестан/Казахстан
yerlan.zhiyenbayev@ayu.edu.kz

